

بخش اول

کلیات آموزش قرآن

فصل اول	جایگاه و تاریخچه آموزش قرآن
فصل دوم	کاستی ها و ضرورت ها در آموزش قرآن
فصل سوم	فلسفه آموزش قرآن در آموزش و پرورش
فصل چهارم	اصول حاکم بر برنامه درسی آموزش قرآن
فصل پنجم	اهداف و سر فصل های آموزش قرآن در دوره راهنمایی
فصل ششم	تعریف، اهمیت و جایگاه اجزای آموزش قرآن
فصل هفتم	رسانه های آموزشی و کمک آموزشی
فصل هشتم	ویژگی ها و صلاحیت های دبیران در آموزش قرآن
فصل نهم	نقش نهادهای مختلف جامعه در توسعه فرهنگ آموزش قرآن

فصل اول

جایگاه و تاریخچه آموزش قرآن

اهداف یادگیری: از دانشجو – دبیر انتظار می رود پس از مطالعه و یادگیری این فصل بتواند:

۱- برخی از نهادهای مختلف را که در طول تاریخ اسلام به آموزش قرآن می پرداخته اند، بشناسد.

۲- برخی از ویژگی های مهم روش آموزش قرآن در نهادهای مختلف را توضیح دهد.

۳- سیر آموزش قرآن در دوره های مختلف آموزش و پرورش را مقایسه کند.

- مکتب‌خانه
- مساجد
- مدارس و دانشگاه‌ها
- جلسات قرآن
- خانواده
- آموزش قرآن در نظام آموزش و پرورش
- تاریخچه آموزش قرآن در آموزش و پرورش
- فعالیت یادگیری

جایگاه و تاریخچه آموزش قرآن

خداوند متعال در ابتدای سورة الرحمن می فرماید : «الَّذِينَ عَلَّمُوا الْقُرْآنَ»؛ این چنین است که خداوند متعال، اولین معلّم قرآن است.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در طول رسالت خویش به ویژه در سال های آغازین با تلاوت آیات و بیان مطالب لازم درباره آنها، قرآن کریم را به اصحاب خود می آموختند. کتابت آیات وحی زیر نظر پیامبر صلی الله علیه و آله توسط برخی از یاران خاص ایشان انجام می شد. حفظ و قرائت آیات کریمه و به تدریج آموزش قرآن کریم از مهم ترین تلاش های همه مسلمانان در عصر نزول قرآن گردید. پس از صحابه، تابعین* نیز به آموزش قرآن همت گماشتند. اندک اندک این سنت حسنه رواج یافت به نحوی که در طول تاریخ، مسلمانان تعلیم و تربیت فرزندان خویش را از قرآن کریم آغاز می کردند. به تدریج در جوامع اسلامی برای آموزش قرآن نهادها و تشکیلات خاصی به وجود آمد.

مکتب‌خانه

مکتب‌خانه از قدیمی ترین و معتبرترین جایگاه های آموزش قرآن بوده است. هم اکنون نیز در برخی از روستاها و شهرهای کشورهای اسلامی این جایگاه حفظ شده است. در مکتب‌خانه معمولاً

* تابعین کسانی بودند که محضر پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله را درک نکردند، ولی با اصحاب ایشان هم عصر بوده و از آنها مطالب زیادی را درباره قرآن و سنت پیامبر اکرم آموختند.

یک آقا یا یک خانم که او را «ملا» می‌نامیدند، قرآن را از روی «عم جزء» (جزوه‌هایی که حاوی جزء سی‌ام قرآن است و بدین جهت که با سورة «عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ» شروع می‌شد به آن «عم جزء» یعنی جزء عم می‌گفتند) به فراگیران آموزش می‌دادند. ملا،

کلمات و عبارات قرآن را به صورت

هجّی یا بخش بخش می‌خواند و شاگردان تکرار می‌کردند. مهم‌ترین عامل یادگیری در این روش تمرین و تکرار همراه با شنیدن و خواندن آیات قرآن بود. در این روش، حروف و حرکات به طور ضمنی آموزش داده می‌شد فراگیران پس از یادگیری سوره‌های جزء آخر آن، به تدریج، خواندن قرآن را از روی قرآن کامل آغاز کرده و ادامه می‌دادند.

مساجد

از دیرباز، مساجد جایگاه اصلی آموزش قرآن و معارف اسلامی بوده است. آموزش قرآن خود یکی از ارزشمندترین اعمال عبادی است، از این رو، مساجد اهتمام خاصی نسبت به برگزاری محافل قرآنی داشته‌اند تا آنجا که در برخی از مساجد بزرگ، مکان یا قسمت خاصی برای تدریس قرآن اختصاص می‌یافته

است تا مؤمنان که برای خواندن نماز به مسجد می‌آیند، اوقاتی از روز را نیز به قرائت و آموزش قرآن بپردازند. هم اکنون نیز در شهرها و روستاهای بسیاری از کشورهای اسلامی مساجد از کانون اصلی تعلیم قرآن کریم هستند.

مدارس و دانشگاه‌ها

در جوامع اسلامی، مدارس و دانشگاه‌ها یکی از جایگاه‌های آموزش قرآن بوده‌اند. یکی از دروس اصلی و اولیه مدارس و حوزه‌های بزرگ علمی مانند مدارس نظامیه، بیت الحکمه و آل‌زهر، تدریس قرآن و علوم قرآنی مدنظر بوده است. در زمان حاضر نیز در کشورهای اسلامی و به ویژه ایران، از اولین سال آموزش ابتدایی تا آموزش عالی، آموزش قرآن مورد توجه قرار دارد.

جلسات قرآن

شاید بتوان تاریخ دقیق تأسیس و ترویج جلسات قرآن و یا اولین جلسه قرآن را مشخص کرد، اما می‌توان حدس زد که از صدر اسلام تاکنون، این گونه جلسات وجود داشته است. جلسات قرآن در مکان‌هایی مانند مسجد، خانه، حسینیه زینبیه و در زمان‌های معاصر حتی در ادارات، فضاهای باز و ... تشکیل می‌شود.

از گذشته‌های دور، بسیاری از جلسات قرآن، در خانه افراد عضو جلسه به نوبت تشکیل می‌شد و یا به اصطلاح دور می‌زده است.

روش آموزش قرآن در این گونه جلسات به گونه‌ای است که یک قاری یا استاد قرائت قرآن، ابتدا آیاتی از قرآن را تلاوت می‌کند و اعضای جلسه، آن را تکرار می‌کنند یا اینکه آیات بعدی را ادامه می‌دهند و استاد نیز اشکالات آنان را گوش زد می‌کند و در آخر جلسه نیز قواعد قرائت و تجوید قرآن تدریس می‌شود، در برخی از این جلسات، علاوه بر آموزش قرائت، استاد ترجمه و تفسیر برخی از آیات را نیز برای قرآن آموزان بیان می‌کند.

جلسات قرآن به دلیل اینکه

اعضای آن داوطلبانه و از روی علاقه در آن شرکت می‌کنند یکی از مؤثرترین مکان‌های آموزش قرآن است.

خانواده

مطابق تعالیم و دستورات معصومین علیهم السلام یکی از حقوق فرزندان بر والدین، آموختن قرآن است. از این رو، از دیر باز یکی از مکان های آموزش قرآن، نهاد خانواده بوده است. بسیاری از دانشمندان اسلامی، قرآن را از پدر و مادر یا یکی از اعضای خانواده خود فرا گرفته اند. بسیاری از حافظان و قاریان کنونی، قرآن را با تشویق و ترغیب والدین حفظ کرده و فرا گرفته اند.

آموزش قرآن کریم در نظام آموزش و پرورش

آموزش قرآن کریم از سال ۱۳۲۳ هـ.ش در آموزش و پرورش آغاز شد و در همین سال طی دستورالعملی درس قرآن کریم جزء مواد درسی دوره ابتدایی به شمار آمد و از آن به بعد، در پایه های سوم تا ششم ابتدایی تدریس می شد. با تحول در نظام آموزشی کشور در قبل از انقلاب اسلامی و تبدیل آن به سه دوره تحصیلی، قرآن در دوره راهنمایی تحصیلی نیز آموزش داده شد.

تاریخچه آموزش قرآن در آموزش و پرورش

پیش از پیروزی انقلاب اسلامی مطابق مصوبه جلسه ۸۰ شورای عالی آموزش و پرورش در سال ۱۳۵۰ دروس قرآن، دینی و اخلاق در یک کتاب تدوین و مطابق همان مصوبه، امتحان قرآن به شیوه شفاهی برگزار می شد. پس از پیروزی انقلاب اسلامی با تصویب شورای عالی آموزش و پرورش درس قرآن از درس دینی جدا و به طور مستقل ارائه شد. پس از تصویب شورای عالی آموزش و پرورش امتحان درس قرآن در دوره راهنمایی به شیوه کتبی - شفاهی انجام می شود. تغییرات کتاب های آموزش قرآن دوره راهنمایی پس از پیروزی انقلاب اسلامی به شرح زیر بوده است.

مرحله اول: در این مرحله، آموزش قرآن دوره راهنمایی ناظر به قواعد اصلی و تمرین روخوانی قرآن بوده است. آیات دروس ترجمه نداشته و به شیوه رسم الخط ایرانی نگارش می شده است؛ این روش از سال ۱۳۵۸ تا ۱۳۷۳ ادامه داشته است.

مرحله دوم : در این مرحله، کتاب‌های آموزش قرآن دوره راهنمایی دچار تغییرات اساسی شد. کتاب‌ها در ارتباط منطقی با کتاب‌های قرآن ابتدایی و با تعقیب هدف آموزش روان‌خوانی تألیف شد و تاحدودی نیز به آموزش دانستنی‌های قرآنی اختصاص پیدا کرد. آزمون براساس ۱۸ نمره روان‌خوانی و ۲ نمره پرسش از معارف قرآنی انجام می‌شد. این روش از سال ۱۳۷۴ تا ۱۳۷۹ رواج داشته است.

مرحله سوم : در این مرحله که از سال ۱۳۸۰ شروع شد و تغییرات اساسی در رویکرد آموزش قرآن دوره راهنمایی پیش آمد و کتاب‌های قرآن دوره راهنمایی براساس آموزش قرائت و آموزش مفاهیم (ترجمه) تدوین شد و مطابق مصوبه شورای عالی نیمه از نمره کامل درس قرآن به مفاهیم (کتابی) و نیمه دیگر به قرائت (شفاهی) اختصاص یافت.

✓ فعالیت‌های یادگیری

- ۱- به نظر شما مهم‌ترین ویژگی‌های برنامه آموزش قرآن راهنمایی در مرحله سوم نسبت به مراحل قبلی چه بوده است؟
- ۲- کتاب یا مقاله‌ای را که به موضوع تاریخچه آموزش قرآن پرداخته است، تهیه و به کلاس معرفی کنید. اگر منبع یا سایتی در ارتباط با این موضوع معرفی شود بهتر است.

آموزش قرآن در کشورهای اسلامی

فصل دوم

کاستی‌ها و ضرورت‌ها در آموزش قرآن

اهداف یادگیری: از دانشجو – دبیر انتظار می‌رود پس از مطالعه و یادگیری

این فصل بتواند:

- ۱- دو نمونه از مهم‌ترین کاستی‌ها در حوزه اهداف آموزش قرآن را توضیح دهد.
- ۲- ویژگی‌های مهم روش‌های مناسب آموزش قرآن را بیان کند.
- ۳- مشکلات رایج در ارزشیابی پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان را بداند.
- ۴- نقش استفاده از قرآن کامل در دستیابی به اهداف آموزش قرآن را بیان کند.
- ۵- دلایل استفاده از رسم الخط مناسب در مراحل مختلف آموزش قرآن را بیان کند.

۶- راه کارهای اساسی ارتقای صلاحیت‌های حرفه‌ای دبیران در آموزش قرآن

را برشمارد.

- کاستی در حوزه اهداف
- کاستی ها در روش های آموزش
- ضرورت تربیت نیروی انسانی کارآمد
- ابهام در اهداف ارزشیابی و روش های آن در درس قرآن
- وجود نگاه فوق برنامه به درس قرآن
- ضرورت نظارت بر اجرای کامل برنامه آموزش قرآن
- ضرورت استفاده از رسانه ها و مواد آموزشی
- ضرورت استفاده از قرآن کامل
- استفاده از رسم الخط مناسب در آموزش قرآن
- فعالیت یادگیری

کاستی ها و ضرورت ها در آموزش قرآن

برای طراحی هر برنامه جدید، شناسایی مشکلات و نواقص وضع موجود، ضروری است. با شناخت مشکلات و آسیب ها می توان زمینه های اصلاح و راهکارهای جبران نواقص را پیش بینی کرد. در این فصل، به اختصار در چارچوب عناصر اصلی برنامه درسی، نیم نگاهی به برخی از آسیب های برنامه های رایج آموزش قرآن خواهیم داشت.

کاستی در حوزه اهداف

مهم ترین اجزای هر برنامه، تعیین دقیق هدف یا اهداف آن است. در پرتو مشخص شدن دقیق هدف می توان قضاوت کرد که آیا آن هدف از ویژگی های ضروری و مناسب برخوردار است یا نه. به نظر می رسد اهداف آموزش عمومی قرآن کریم در نقاط مختلف و مراکز آموزشی متفاوت در کشور ما برخی از ابهامات و نواقص به شرح زیر داشته است.

الف) نداشتن سرانجام روشن در آموزش قرآن: عام ترین و روشن ترین هدف آموزش عمومی قرآن کریم در تاریخ معاصر کشور ما دستیابی به توانایی خواندن قرآن کریم است که گاهی از آن به آموزش روخوانی و روان خوانی قرآن یاد می شود. در کمتر کتاب، برنامه یا مؤسسه ای که

به آموزش روخوانی و روان خوانی قرآن مبادرت می‌ورزد، هدف از دستیابی به توانایی این مهارت بیان شده است. شاید این موضوع بدیهی تلقی شده است، اما همین احساس است که منجر به ابهام شده است و یکی از مهم‌ترین مشکلات را در آموزش عمومی قرآن در کشور ما پدید آورده است. این مشکل همان عدم توجه به ضرورت خواندن مستمر و روزانه قرآن کریم است؛ به عبارت دیگر، کتاب‌ها و برنامه‌ها درصدد آموزش خواندن قرآن کریم بوده‌اند، اما به دلیل وجود این ابهام، در پی آموختن این رفتار نبوده‌اند که ما باید بیاموزیم هر روز مقداری قرآن بخوانیم؛ و چون این هدف مورد توجه نبوده است در فرایند آموزش؛ طرحی برای دستیابی به آن وجود نداشته است. از این‌رو، مشاهده می‌شود که بسیاری از افراد حتی پس از دستیابی به این مهارت اولاً، نمره عملی و مفیدی را از آن کسب نکرده‌اند. ثانیاً، به دلیل عدم بهره‌گیری از مهارت کسب شده، به تدریج این مهارت را از دست می‌دادند.

ب) عدم جامعیت اهداف آموزش قرآن: هدف یک برنامه آموزشی باید از جامعیت لازم برخوردار باشد. جامعیت هدف، زمینه لازم را برای تنوع و جذابیت محتوا و فعالیت‌های آموزشی فراهم می‌آورد و موجب تقویت انگیزه یادگیری می‌شود. هرچند که می‌توان در برخی از مراحل آموزش، بر یکی از اهداف نسبت به سایر اهداف تأکید بیشتری داشت. همان‌طور که معمولاً در برنامه آموزش قرآن در مراحل اولیه مهم‌ترین هدف، دستیابی به مهارت خواندن قرآن است؛ اما نباید این اهمیت – چه در مراحل اولیه و چه پس از آن – باعث شود به سایر اهداف بی‌توجهی شود. بدیهی است وقتی یک هدف در اولویت است، سایر اهداف متناسب با هدف اصلی باید در جهت فراهم آوردن فضای جذاب برای آموزش باشد؛ نه اینکه اولویت آن هدف، باعث شود به سایر اهداف و فعالیت‌های یادگیری آن به‌ویژه برای مدت نسبتاً طولانی پرداخته نشود.

در فصل‌های بعدی همین کتاب با جامعیت اهداف در برنامه فعلی آموزش قرآن و نقش آن در ایجاد تنوع و جذابیت و نیز معقول و معنادار شدن اهداف آموزش قرآن آشنا خواهید شد.

کاستی‌ها در روش‌های آموزش

برای دستیابی به یک هدف باید از روش‌های ساده، کوتاه، عملی و تعمیم‌بخش بهره گرفت. در بسیاری از روش‌های رایج آموزش قرآن اولاً، بر آموزش قواعد به جای مهارت‌آموزی تأکید می‌شود و بخش قابل توجهی از محتوا و حجم مطالب در آغاز امر به بیان تعاریف و قواعد اختصاص داده می‌شود. این روش به ویژه برای نوآموزان قرآن مفید نیست و از انگیزه و رغبت آنها در یادگیری

می‌کاهد و نیز به نتیجه‌ای روشن و عملی در هدف مورد نظر منجر نمی‌شود؛ ثانیاً، برخی از روش‌های رایج، قدرت تعمیم را افزایش نمی‌دهد؛ برای مثال، اگر در آموزش روخوانی به‌طور عمده بر تقلید از معلم یا نوار آموزشی در خواندن یک سوره یا متن خاص تأکید شود، هرچند که ممکن است آن سوره یا متن به صورت روان و حتی زیبا آموخته شود، اما قرآن آموز توانایی لازم را در خوب و درست خواندن سایر آیات و سوره‌ها کسب نمی‌کند. در مقابل باید از روشی استفاده کرد که توانایی و مهارت کسب شده در خواندن مجموعه‌ای از آیات، بتواند به میزان قابل قبولی در خواندن سایر آیات قرآن کریم حداقل به صورت آرام و شمرده نیز تعمیم یابد.

ضرورت تربیت نیروی انسانی کارآمد

ارتقای صلاحیت‌های علمی و حرفه‌ای دبیران قرآن دوره راهنمایی و آشنایی بیشتر ایشان با مبانی و روش‌های آموزش قرآن در این دوره تحصیلی ضروری است. این امر می‌تواند با برگزاری دوره‌های آموزش ضمن خدمت انجام شود؛ همچنین دروس برنامه تربیت دبیر رشته دینی و عربی که تربیت دبیران این دوره را برعهده دارد در جهت افزایش کمی و ارتقای کیفی واحدهای مربوط به آموزش قرآن نیازمند بازسازی و اصلاح است. گفتنی است که در هر دو مورد فوق در سال‌های اخیر اقدامات مفیدی انجام شده است، اما تا دستیابی به حد مطلوب به برنامه‌ریزی و تلاش بیشتری از سوی برنامه‌ریزان، مجریان و دبیران نیاز دارد.

ابهام در اهداف ارزشیابی و روش‌های آن در درس قرآن

ارزشیابی جزء جدانشدنی هر برنامه درسی است. گذشته از رویکردها و نگاه‌های اساسی به موضوع ارزشیابی و نقد برخی از اهداف و روش‌های آن، ارزشیابی پیشرفت تحصیلی در درس قرآن به دلیل ویژگی‌های خاص قرآن کریم با مشکلاتی روبه‌رو است. برخی از دبیران چنین تصور می‌کنند

که به دلیل ضرورت تقویت علاقه و انگیزه دانش‌آموزان نباید نمره دانش‌آموزان در این درس کم باشد و برخی دیگر معتقدند این امر موجب بی‌توجهی دانش‌آموزان و والدین آنها به این درس می‌شود.

به نظر می‌رسد این موضوع با ابهام و خلط روبه‌رو شده است. اولاً، نباید جدیت در یک کار را با سخت‌گیری در آن اشتباه گرفت؛ ثانیاً، نباید تصور شود که راه صحیح و مؤثر افزایش علاقه و انگیزه دانش‌آموزان به درس قرآن، فقط دادن نمره خوب به دانش‌آموزان است؛ نمره‌ای که گاهی اعتبار کافی نیز ندارد. در آموزش قرآن و ارزشیابی پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان، باید از دو حد سخت‌گیری و سهل‌انگاری پرهیز شود. هم سخت‌گیری غلط است و هم سهل‌انگاری، اولاً، باید ارزشیابی در خدمت فرایند یادگیری باشد؛ ثانیاً، معلم باید در آغاز سال تحصیلی با ارزشیابی تشخیصی، وضعیت دانش‌آموزان را ارزیابی کرده و از همان آغاز تدابیر لازم را برای جبران ضعف آنها اتخاذ کند. رها کردن دانش‌آموزان تا پایان هر نیمسال و تصمیم‌گیری در آن زمان برای رد و قبولی آنها آسیب‌های بسیاری به فرایند یاددهی - یادگیری و برنامه آموزش این درس وارد می‌کند.

وجود نگاه فوق برنامه به درس قرآن

گاهی احساس می‌شود زنگ قرآن یک زنگ فوق برنامه برای کارهای عمومی مانند بیان داستان و پرداختن به مجموعه‌ای از فعالیت‌های به اصطلاح پرورشی است این امر از آسیب‌های بسیار جدی در درس قرآن است هرچند که فعالیت‌های پرورشی در جای خود بسیار مفید و ضروری است

و همچنین کلاس درس قرآن باید بسیار فعال، جذاب و پرتراوت باشد، اما این امر بدان معنا نیست که این درس، اهداف خاص، روشن و تعریف شده و مهم ندارد. از این رو، بی‌توجهی و کم‌کاری برای دستیابی به هر یک از این اهداف اولاً، هیچ توجیه منطقی ندارد؛ ثانیاً، مشکلات و عقب افتادگی‌هایی را به بار می‌آورد که جبران آنها بسیار دشوار است.

ضرورت نظارت بر اجرای کامل برنامه آموزش قرآن

نظارت بر فرایند اجرا، شناسایی مشکلات و رفع آنها از لوازم ضروری توفیق در هر برنامه، به ویژه یک برنامه جدید است. برنامه آموزش قرآن نسبت به سایر دروس از سابقه زیادی برخوردار نیست. هرچند همه دبیران، مدیران و کارشناسان به درس و فعالیت های قرآن علاقه مندند، اما تا زمانی که این درس در نظام آموزشی و اداری ما جایگاه مناسب و طبیعی خود را نیافته است و همه افراد و مسئولان، نقش خود را با آگاهی و توانایی لازم در مورد آن ایفا نمی کنند، وجود نظارت خاص بر فرایند اجرا و پشتیبانی از برنامه، کاملاً ضروری است. در امر نظارت بر فرایند آموزش قرآن، نقش مؤثر و مسئولیت اصلی بر عهده کارشناسان دوره راهنمایی، مدیران مدارس و گروه های آموزشی است.

ضرورت استفاده از رسانه ها و مواد آموزشی

استفاده از رسانه ها و مواد مناسب آموزشی در تسريع و کیفیت بخشی آموزش نقش بسیاری دارد. از آنجا که تقویت روان خوانی قرآن کریم در دوره راهنمایی بیشتر ماهیت مهارتی دارد، بهره گیری از این ابزار در این بخش از آموزش قرآن، بسیار مهم و ضروری است. استفاده از ابزار و وسایل آموزشی، علاوه بر ایجاد جذابیت یادگیری و تحقق اهداف را تسريع می بخشد. در گذشته، معمولاً رسانه آموزشی قرآن منحصر به کتاب درسی بود اما اینک استفاده از کتاب راهنمای دبیر یا لوح فشرده آموزشی و نیز انواع نرم افزارها و کتاب های کمک آموزشی ممکن و ضروری است.

ضرورت استفاده از قرآن کامل

هرچند به طور طبیعی آموزش قرآن از کتاب ها یا جزوات مربوط به این آموزش آغاز می شود، اما نباید به آنها پایان پذیرد. انتظار معقول از آموزش و پرورش و حتی از سایر نهادهای مرتبط با آموزش قرآن، ایجاد توانایی در خواندن قرآن از روی مصحف شریف است. از این رو، در برنامه آموزش قرآن دستیابی به مهارت خواندن قرآن از روی مصحف کامل پیش بینی و اجرا شده است.

گذشته از ضرورت استفاده از قرآن کامل برای دستیابی به مهارت خواندن قرآن، این امر فایده بسیار مهم دیگری نیز دارد و آن برقراری ارتباط با قرآن کریم به منظور انس با آن است. به عبارت دیگر اگر تمام فعالیت های آموزشی ما منجر به ارتباط دانش آموزان با قرآن کریم و خواندن مستمر و روزانه آن نشود، آموزش قرآن ناقص و بی ثمر خواهد بود.

استفاده از رسم الخط مناسب در آموزش قرآن

هرچند وجود قرآن کریم با رسم الخط‌های متفاوت از منظر خوش‌نویسی و هنری می‌تواند مزایا و فوایدی داشته باشد، اما این امر از نظر آموزشی مشکلاتی به همراه دارد.

در آموزش قرآن بنابر اصل از ساده به مشکل باید ابتدا از رسم الخط ساده استفاده شود تا

به تدریج به رسم الخط‌های رایج رسید. این امر تاکنون در تدوین مصحف کامل که ضمن رعایت قواعد ضروری نگارش قرآن کریم از سادگی و تناسب با توانایی نوآموزان نیز برخوردار باشد، کمتر مورد توجه بوده است. در امر توسعه استفاده از مصحف کامل به ویژه برای دانش‌آموزان یا بزرگسالان کم‌سواد یا نوسواد باید به این موضوع توجه جدی شده و چنین مصاحفی تدوین و مورد استفاده قرار گیرد*.

✓ فعالیت‌های یادگیری

۱- به نظر شما چه آسیب‌های دیگری، برنامه آموزش قرآن در آموزش و پرورش را تهدید می‌کند؟

۲- یک جلسه آموزش قرآن را در مرکز تربیت دبیر خود، در یک مدرسه، در یک مسجد یا یک مؤسسه آموزشی به صورت گروهی بررسی کرده و آسیب‌ها و کاستی‌های احتمالی آنها را در کلاس درس تحلیل و مقایسه کنید.

* گفتنی است که مصحفی با چنین ویژگی‌هایی از سوی مرکز طبع و نشر قرآن کریم تدوین شده است در بخش‌های بعدی همین کتاب با خصوصیات آن آشنا خواهید شد. از این مصحف در مدارس دوره ابتدایی و راهنمایی و کتاب‌های آموزشی قرآن استفاده می‌شود.

فصل سوم

فلسفه آموزش قرآن در آموزش و پرورش

اهداف یادگیری: از دانشجو – دبیر انتظار می رود پس از مطالعه و یادگیری این فصل بتواند:

۱- فلسفه آموزش قرآن در آموزش و پرورش را به طور مختصر و روشن توضیح دهد.

۲- آموزش جامع قرآن را تعریف کند.

۳- ویژگی ها و اجزای اصلی «سواد قرآنی» را با هم مقایسه کند.

۴- رویکرد برنامه درسی قرآن را توضیح دهد.

هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ
يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ
وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ.

سورة جمعه، آیه ۲

جامعیت آموزش قرآن
سواد قرآنی
اجزای اصلی سواد قرآنی
رویکرد برنامه درسی قرآن
فعالیت یادگیری

فلسفه آموزش قرآن در آموزش و پرورش

قرآن کریم از آغاز نزول تاکنون، سرچشمه بی‌پایان علوم و معارف اسلامی و محور تعلیم و تربیت دینی بوده است. تاریخ تعلیم و تربیت اسلامی از آموزش این کتاب از سوی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله آغاز شده است. آیه دوم سوره مبارکه جمعه، برنامه بعثت و رسالت پیامبر خاتم را در تلاوت آیات الهی، تزکیه مردم، تعلیم کتاب خدا و حکمت الهی خلاصه می‌کند. این آیه شریفه آنقدر اهمیت دارد که می‌توان گفت تمامی هدایت الهی، احکام دین و رستگاری در دو جهان، در گرو عمل به آن است. از این رو، شاید مناسب‌ترین آیه‌ای که می‌تواند الهام بخش هدف کلی آموزش قرآن باشد همین آیه است.

برنامه آموزش قرآن در پی آن است که راهی

روشن، مطمئن و دائمی برای انس و ارتباط همه مردم با قرآن کریم که به بهره‌گیری مادام‌العمر ایشان از هدایت کتاب الهی منجر شود، باز کند. قرآن، کتاب همه انسان‌هاست. هر فردی در هر سطحی از علم و تقوا – به شرط آنکه زبان این کتاب را درک کند – می‌تواند از آن بهره‌گیرد. (هُدًى لِلنَّاسِ، بقره، ۱۸۵)

نظام تعلیم و تربیت اسلامی، باید زمینه بهره‌گیری مستقیم و دائمی از قرآن کریم را برای همه دانش‌آموزان فراهم آورد، در غیر این صورت این ضعف و نقصان در همه ارکان ایمان و انجام عمل صالح افراد جامعه تأثیر نامطلوب و غیر قابل جبرانی خواهد گذاشت. هرچند دستیابی به این هدف والا و یگانه وظیفه همه دروس است، ولی دروس حوزه تعلیم و تربیت دینی و به‌ویژه درس آموزش قرآن در این بین رسالت خاصی برعهده دارد.

مهم‌ترین پیشینه آموزش قرآن، آموزش‌های سنتی است که از دیرباز در همه جوامع اسلامی و از جمله ایران وجود داشته است. تلقی رایج از آموزش قرآن در سطح عمومی جامعه – حداقل در سده اخیر – توانایی روخوانی و روان‌خوانی قرآن کریم بوده است؛ یعنی از نظر عموم مردم و نیز بسیاری از مراکز فرهنگی سنتی و حتی بخش قابل توجهی از صاحب‌نظران، هر فردی که می‌توانست قرآن را بخواند، اولین مرحله ضروری و عمومی آموزش را فراگرفته بود. هرچند همیشه برای آموزش مراحل بالاتر، به‌ویژه نسبت به فهم قرآن کریم توصیه‌هایی می‌شده است؛ اما پیش از سال‌های اخیر، هیچ آموزش مدون، جدی و ویژه برای عموم مردم نسبت به مراحل بالاتر از خواندن قرآن وجود نداشته است.

جامعیت آموزش قرآن

در برنامه جدید آموزش قرآن در آموزش و پرورش که از سال ۱۳۷۷ آغاز شده است، جامعیت آموزش قرآن به عنوان یک اصل اساسی مورد توجه و اهتمام جدی قرار گرفته است. جامعیت آموزش قرآن در صدد آن است که بتواند به گونه‌ای اهداف و اجزای آموزش قرآن را ترسیم و تدوین کند که این آموزش با آنچه در آیه دوم سوره مبارکه جمعه آمده است، نسبتی قابل قبول داشته باشد.

از این رو، تعریف آموزش جامع قرآن چنین است:

آموزش جامع قرآن، فرایندی است برای دستیابی به توانایی خواندن، درک معنا، تدبر در آیات و آشنایی با معارف قرآن به منظور انس و بهره‌گیری دائمی از قرآن کریم و تقویت ایمان و عمل صالح*. اگر آموزش قرآن به صورت جامع انجام شود، دانش‌آموزان که آحاد جامعه را تشکیل می‌دهند به

* از آنجا که جامعیت آموزش قرآن یکی از اصول حاکم بر این برنامه است، این اصل و تعریف فوق در فصل بعدی همین کتاب بیشتر توضیح داده خواهد شد.

«سواد قرآنی» دست می‌یابند. امروزه سواد در حوزه‌های مختلف علمی منحصر به کسب دانش یا مهارت نیست؛ بلکه این دانش و مهارت باید به ایجاد و تقویت نگرش خاصی منجر شود که موجب به کارگیری آموخته‌ها در زندگی و ارتباط دائمی فرد با آنها باشد؛ و چه بسا زمینه ساز توسعه و گستردگی آن علم شود.

سواد قرآنی

با توجه به جامعیت آموزش قرآن و توجه به نکات فوق در کسب «سواد» در حوزه‌های مختلف علوم، می‌توان سواد قرآنی را این چنین تعریف کرد.

«سواد قرآنی، اعتقاد و علاقه به یادگیری قرآن کریم و برخورداری از دانش و مهارت پایه به منظور بهره‌گیری مستمر و مادام‌العمر از قرآن کریم و انس دائمی با آن است».

مطابق این تعریف، سواد قرآنی دارای ویژگی‌های زیر است :

۱- **سواد قرآنی یک نیاز همگانی است.** همه افراد جامعه با هر وضع اقلیمی، شغلی، اقتصادی، اجتماعی و ... برای آنکه هویت انسانی - الهی خویش را بشناسند، از آن مراقبت کنند و زمینه شکوفایی تدریجی آن را فراهم آورند، به سواد قرآنی نیازمندند.

۲- **سواد قرآنی از یک حد پایه برخوردار است.** هرچند افراد با توجه به تفاوت‌هایی که در تحصیلات، شرایط اقتصادی و اجتماعی دارند به سطوح مختلفی از سواد قرآنی نیازمندند، ولی بهره‌مندی عموم از یک حد پایه ضروری است.

۳- **حد سواد قرآنی در طول زمان در حال رشد است.** با توجه به شرایط و امکانات مختلف در هر جامعه و نیز تغییرات این شرایط در طول زمان، این حد، نیازمند شناسایی و تعریف خاص است؛ برای مثال، ممکن است با توجه به شرایط و امکانات فعلی در آموزش قرآن، حد ضروری خواندن قرآن به صورت معمولی (فارسی خوانی) تعیین شود. اما در آینده با ارتقای این شرایط می‌توان حد ضروری را، خواندن با لحن عربی تعیین کرد و یا حد برخی از دیگر مهارت‌های پایه را ارتقا بخشید.

۴- **حداقل سواد قرآنی موجب علاقه‌مندی به خواندن مستمر قرآن کریم، فهم تدریجی معنای عبارات و آیات آن شده و زمینه ساز بهره‌گیری مادام‌العمر از آموزه‌های الهی می‌شود.**

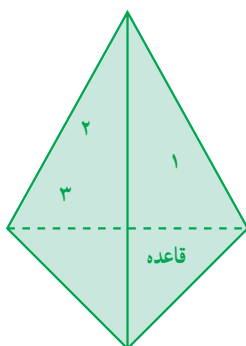
هدف آموزش عمومی قرآن کریم، نمی‌تواند صرفاً دستیابی به دانش و مهارت خاصی در ارتباط با قرآن باشد؛ بلکه باید توانایی و قابلیت‌های فراهم آورد که فرد بتواند ضمن انس و ارتباط دائمی با قرآن کریم، پیوسته خود را در معرض تزکیه و تعلیم الهی قرار دهد و از قرآن کریم بهره‌مند شود.

اجزای اصلی سواد قرآنی

با توجه به تعریف سواد قرآنی می‌توان برای سواد قرآنی سه جزء اصلی در نظر گرفت. این سه جزء عبارت‌اند از: خواندن قرآن کریم، درک معنای عبارات و آیات قرآن کریم و تدبّر در آیات. تدبّر در آیات که از توصیه‌های اکید قرآن کریم و معصومین علیهم السلام است از مهارت‌های عمومی می‌باشد که گاهی در زبان روایات به عنوان شرط اصلی بهره‌مندی از قرآن کریم بیان شده است تا آنجا که در روایتی از حضرت امیر المؤمنین علی علیه السلام نقل شده است که فرمودند: «لَا خَيْرَ فِي قِرَاءَةِ لَا تَدَبَّرُ فِيهَا»^{*}.

در صورتی که این سه جزء اصلی سواد قرآنی را در سه وجه یک هرم نشان دهیم. قاعده این هرم که بنیان و اساس نگهداری سه وجه آن است، انس دائمی با قرآن کریم خواهد بود. انس با قرآن کریم غیر از نقشی که در ایجاد مهارت‌های پایه سواد قرآنی دارد، هم نگهدارنده و حافظ این مهارت‌هاست و هم به عنوان محصول و ثمره اصلی سواد قرآنی محسوب می‌شود.

از این رو می‌توان اجزا و ثمره سواد قرآنی را در شکل زیر نشان داد.

۱- توانایی خواندن قرآن کریم

۲- درک معنای عبارات و آیات قرآن کریم

۳- تدبّر در آیات

قاعده هرم: انس با قرآن کریم

* کافی، ج ۱، ص ۳۶.

رویکرد برنامه درسی قرآن

با توجه به آنچه در فلسفه آموزش قرآن بیان شد که آموزش عمومی قرآن کریم منجر به سواد قرآنی خواهد شد، رویکرد این برنامه، انس با قرآن کریم است؛ یعنی روح حاکم و جهت گیری کلی برنامه از پیش دبستان تا پایان متوسطه فراهم آوردن زمینه های لازم برای دستیابی به انس با قرآن کریم می باشد. حضرت امیرالمؤمنین علی علیه السلام می فرماید: «لَيَكُنْ سَمِيرُكَ الْقُرْآنَ»^{*}؛ باید مونس و همدم تو قرآن باشد.

انس با قرآن کریم، امری دارای مراتب مختلف و مجموعه ای از علائق مرتبط با قرآن کریم است که خواندن

مستمر قرآن، درک معنای آیات، تدبّر در آنها و پایبندی به آموزه های الهی در همه شئون زندگی مبتنی بر قرآن و عترت، لازمه همه مراحل و مراتب آن است. دستیابی به این امر اولاً، تدریجی است و در طول زمان از نظر کمی و کیفی ارتقا می یابد؛ ثانیاً، متناسب با اهداف هر یک از دوره ها و پایه های تحصیلی، موجب بهره مندی دانش آموزان از قرآن کریم می شود و در نهایت منجر به کسب توانایی و علاقه به بهره مندی مستمر و همیشگی از قرآن کریم خواهد شد.

✓ فعالیت های یادگیری

- ۱- اهداف و برنامه آموزشی یک مؤسسه قرآنی را بررسی کرده و توضیح دهید که هر یک از اجزای سواد قرآنی به چه میزان مورد توجه آن مؤسسه است؟
- ۲- میزان دستیابی به نتیجه سواد قرآنی (انس با قرآن کریم) را در محیط اطراف خود چگونه ارزیابی می کنید؟
- ۳- خود شما به چه میزان از سواد قرآنی بهره مندید؟

^{*} غرالحکم، ص ۱۱۱.

فصل چهارم

اصول حاکم بر برنامه درسی آموزش قرآن

اهداف یادگیری: از دانشجو - دبیر انتظار می‌رود پس از مطالعه و یادگیری این فصل بتواند:

- ۱- برای هریک از اجزاء برنامه درسی (اهداف، محتوا، روش‌های تدریس و ارزشیابی) حداقل یک اصل را بیان کند.
- ۲- هریک از اصول حاکم بر برنامه را با بیان مصادیق روشن توضیح دهد.
- ۳- سازگاری یا مغایرت یک برنامه با کتاب آموزش قرآن را با اصول مذکور در این فصل بیابد.

– اصول ۱۸ گانه حاکم بر برنامه آموزش قرآن در

دوره راهنمایی

– توضیحات ارائه شده ذیل برخی از اصول

– فعالیت یادگیری

اصول حاکم بر برنامه درسی آموزش قرآن

اصول ۱۸ گانه حاکم بر برنامه آموزش قرآن در دوره راهنمایی

در این فصل، اصول حاکم، مطابق برنامه آموزش قرآن دوره راهنمایی ارائه می‌شود. ذیل برخی از این اصول، توضیحاتی درباره آن اصل ارائه شده است.

۱– تأکید بر رویکرد برنامه، یعنی «انس و علاقه به قرآن کریم و یادگیری آن» در تمام

موارد اعم از تعیین اهداف، محتوا، روش‌های تدریس و شیوه‌های ارزشیابی.

توضیح: همه عناصر برنامه درسی اعم از اهداف، محتوا، روش‌های تدریس و شیوه‌های ارزشیابی باید به گونه‌ای تنظیم شود که منجر به انس دانش‌آموزان با قرآن کریم و علاقه به یادگیری آن شود؛ برای مثال، اهداف باید متناسب با توانایی ذهنی دانش‌آموزان و دست‌یافتنی باشد تا موجب رغبت و تقویت انگیزه یادگیری شود. همچنین محتوا جذاب و متنوع بوده؛ در تدریس از روش‌های مشارکتی و فعال استفاده شود و همچنین شیوه‌های ارزشیابی از محیط اضطراب‌آور دور باشد.

۲– رعایت جامعیت آموزش قرآن با تأکید بر آموزش مفاهیم قرآن کریم.

توضیح: منظور از جامعیت آموزش قرآن آن است که علاوه بر آموزش روانخوانی، روانخوانی بر سایر اهداف آموزش قرآن مانند درک معنای آیات (آموزش مفاهیم) آشنایی با برخی از آموزه‌های اخلاقی، تربیتی قرآن کریم متناسب با سن فراگیران، زیباخوانی قرآن و ... توجه شود. برای آشنایی بیشتر با جامعیت آموزش قرآن به فصل سوم مراجعه کنید.

۳– سازماندهی محتوای سه درس قرآن، دینی و عربی به عنوان دروس هماهنگ و تقویت‌کننده یکدیگر و رعایت ارتباط افقی و عمودی این دروس با یکدیگر.

توضیح: با توجه به ارتباط سه درس مذکور، انتخاب محتوا و سازماندهی آن باید به نحوی انجام شود که ضمن رعایت مرز میان این سه درس و عدم اختلاط آنها با یکدیگر، محتوای سه درس با رعایت ارتباط‌های افقی و عمودی از هماهنگی کامل برخوردار بوده و تقویت‌کننده یکدیگر باشند.

۴- توجه به اصول روان‌شناسی یادگیری در تعیین اهداف، محتوا، روش‌های تدریس و شیوه‌های ارزشیابی در تناسب محتوای آموزش با نیازها، علائق و توانایی دانش‌آموزان.

توضیح: رعایت اصول روان‌شناسی یادگیری در همه عناصر برنامه‌ریزی درسی ضروری است. اصولی مانند تناسب اهداف و محتوا با سن، نیازها و علائق دانش‌آموزان، سازماندهی محتوا از آسان به مشکل، بهره‌گیری از روش‌های فعال در تدریس و توجه به مقایسه پیشرفت تحصیلی هر فرد با خودش.

۵- جذابیت محتوا و روش‌های تدریس، با تأکید بر استفاده از هنر متناسب با قداست و شأن قرآن کریم.

توضیح: استفاده از هنر در آموزش بسیار مفید و مؤثر است. در آموزش قرآن استفاده از هنر در اشکال مختلف آن باید متناسب با شأن و قداست قرآن کریم باشد.

۶- تأکید بر مهارت‌های عملی نسبت به دانش نظری در انتخاب و سازماندهی محتوا.

توضیح: آموزش قرآن در دوره راهنمایی از دو بخش اصلی روان‌خوانی قرآن کریم و آموزش مفاهیم تشکیل می‌شود؛ در هر دو بخش کسب مهارت‌های عملی نسبت به آشنایی با مجموعه‌ای از قواعد خواندن یا قواعد صرف و نحو زبان عربی برای درک معنای آیات اهمیت بیشتری دارد.

۷- تأکید بر پیوند قرآن کریم و معارف اهل بیت علیهم السلام و امکان استفاده از این معارف به‌ویژه در قالب زیارات، ادعیه و مناجات.

توضیح: پیوند ناگسستنی دو ثقل گرانقدر به یادگار مانده از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله از آموزه‌های قطعی کتاب و سنت و مورد قبول همه مسلمانان است. آموزش این آموزه اساسی، در درس قرآن و دینی و سایر دروس مرتبط اهمیت به سزایی دارد. بیانات و معارف اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام در قالب احادیث و کلمات حکمت‌آموز، ادعیه، زیارات و مناجات، گنجینه گران‌بهایی است که بهترین و شفاف‌ترین تفسیر را از قرآن کریم ارائه می‌کند.

۸- در آموزش مهارت‌های مختلف قرائت قرآن به جای قاعده‌آموزی، بیشتر بر روش‌های الگویی تأکید شود.

توضیح: در آموزش و یادگیری زیباخوانی قرآن به جای پرداختن به آموزش نظری تجوید، به‌طور عملی بر شنیدن قرائت آیات از استاد (دبیر توانا، نوار و یا لوح فشرده) و الگویی از آن تأکید می‌شود؛ در این مرحله به‌طور نسبی تمام مهارت‌های تجوید و زیباخوانی رعایت شده است دانش‌آموزان می‌توانند با تقلید و الگویی به‌طور عملی برخی از این مهارت‌ها را بیاموزد.

۹- تأکید بر نقش فعال یادگیرنده در فرایند یاددهی - یادگیری.

توضیح: تقریباً در هر دو بخش اصلی آموزش قرآن، یعنی کسب مهارت روان خوانی قرآن و آموزش مفاهیم (درک معنا)، نقش اصلی در فرایند یاددهی - یادگیری بر عهده دانش آموزان است و دبیر، بیشتر نقش هدایت کننده و تسهیل کننده یادگیری را بر عهده دارد.

۱۰- استفاده از فناوری آموزشی

در برنامه آموزش قرآن.

توضیح: از فناوری آموزشی مانند نوار صوتی، لوح فشرده، انواع نرم افزارهای قرآنی - فیلم آموزشی و ... در برنامه آموزش قرآن استفاده مؤثر و مفید به عمل آید.

۱۱- ارتقاء توانایی علمی و صلاحیت های حرفه ای دبیران با استفاده از شیوه های

متنوع و مؤثر.

توضیح: ۱- اصلاح و تکمیل برنامه دوره های تربیت دبیر به منظور تطابق برنامه آموزشی با برنامه های جدید آموزش قرآن.

۲- برگزاری دوره های آموزش ضمن خدمت به منظور آشنایی بیشتر با مبانی و روش های تدریس و شیوه های ارزشیابی برنامه جدید.

۱۲- تخصیص زمان و فضای

مناسب برای آموزش قرآن.

توضیح: تعیین ساعت آموزش قرآن حتی المقدور در ساعات اولیه هر روز و اختصاص کلاس ویژه به آموزش قرآن با دارا بودن امکاناتی مانند: فرش، رحل قرآن، وسایل صوتی و تصویری مناسب در صورت امکان.

۱۳- پشتیبانی از برنامه آموزش قرآن و نظارت بر حسن اجرای آن.

توضیح: با توجه به برخی از ویژگی های درس قرآن و شرایط اجرای آن در مدارس، برنامه آموزش قرآن حداقل تا مدت زمانی نیازمند پشتیبانی خاص و نظارت دقیق بر حسن اجرای آن است؛

که توجه متولیان آن را می‌طلبد.

۱۴- توجه به ارزشیابی به عنوان بخشی از فرایند یاددهی - یادگیری.

توضیح: ارزشیابی باید در خدمت یاددهی - یادگیری باشد، نه آنکه فعالیت‌ها و فرایند یاددهی - یادگیری به نحوی طراحی و ساماندهی شود تا به جای یادگیری واقعی و معنادار، فقط نتایج کمی مهم و ارزشمند به نظر آیند.

۱۵- توجه به رویکرد فرایند مدار در ارزشیابی.

توضیح: ارزشیابی که یکی از ارکان اصلی برنامه درسی است. باید از آغاز تا پایان فرایند یاددهی - یادگیری مدنظر باشد تا زمینه لازم برای شناسایی نقاط قوت و تقویت آن فراهم شده و ضعف فراگیران شناسایی و در جهت رفع آنها نیز تلاش لازم انجام بگیرد.

۱۶- پرهیز از سخت‌گیری و سهل‌انگاری در ارزشیابی به منظور حفظ و تقویت

منزلت درس قرآن.

توضیح: با توجه به ویژگی‌های درس قرآن، گاهی ارزشیابی این درس با سهل‌انگاری یا سخت‌گیری بیجا همراه می‌شود. این دو حالت تفریط یا افراط هم موجب کاهش منزلت درس قرآن در مقایسه با سایر دروس می‌شود و هم می‌تواند از موانع تحقق اهداف این درس باشد که باید تدابیر لازم برای حفظ منزلت آموزش قرآن فراهم آید.

۱۷- اشاعه برنامه آموزش قرآن از راه‌های گوناگون مانند جلب مشارکت اولیای

دانش‌آموزان، صدا و سیما، استفاده از مساجد، مؤسسات ذی‌ربط دولتی و غیردولتی و بهره‌گیری از IT.

توضیح: با توجه به جایگاه ارزشمند قرآن کریم در فرهنگ عمومی جامعه باید حداکثر تلاش در استفاده از امکانات عمومی برای ارتقای آموزش قرآن در مدارس به عمل آید. در این میان، برگزاری جلسات توجیهی برای والدین، مشارکت صدا و سیما در فعالیت‌های آموزش قرآن، استفاده از سایر زمینه‌ها و امکانات آموزشی قرآن در جامعه اهمیت دارد.

۱۸- برنامه آموزش قرآن می‌تواند با استفاده از نتایج پژوهش‌های معتبر، مورد

اصلاح و تغییر ضروری قرار گیرد.

توضیح: با وجود بهره‌گیری از همه تجارب و دقت در کار، یک برنامه در عمل با مشکلات و نواقصی روبه‌رو می‌شود. شناسایی این‌گونه مشکلات و رفع آنها ضروری و مفید است.

۷ فعالیت‌های یادگیری

اصول مورد بحث در این فصل را با اصول آموزش قرآن در دوره ابتدایی مورد مقایسه قرار داده و تجزیه و تحلیل کنید. شباهت‌ها و تفاوت‌های آن را مشخص کنید. در صورت وجود اصل جدید آن را پیشنهاد کنید.

آموزش قرآن در کشورهای اسلامی

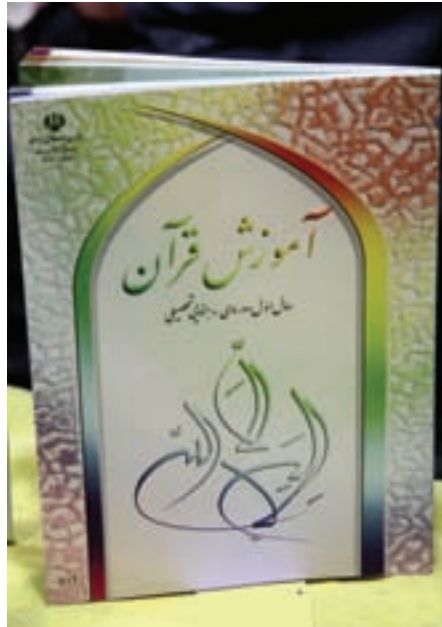

فصل پنجم

اهداف و سر فصل‌های آموزش قرآن در دوره راهنمایی

اهداف یادگیری: از دانشجو – دبیر انتظار می‌رود پس از مطالعه و یادگیری این فصل بتواند:

- ۱- ارتباط هریک از اهداف پایه تحصیلی را با اهداف کلی دوره مشخص کند.
- ۲- اهداف کلی آموزش قرآن در دوره راهنمایی را از منظر فلسفه آموزش قرآن بررسی کند.
- ۳- اهداف کلی آموزش قرآن در دوره راهنمایی را از منظر جامعیت آموزش قرآن بررسی کند.
- ۴- اهداف کلی آموزش قرآن در دوره راهنمایی را از منظر سواد قرآنی بررسی کند.

- اهداف کلی آموزش قرآن در دوره راهنمایی
- اهداف آموزش قرآن در هریک از پایه‌های دوره راهنمایی
- جدول وسعت و توالی آموزش قرآن دوره راهنمایی — مفاهیم و مهارت‌ها
- فعالیت یادگیری

اهداف کلی درس آموزش قرآن دوره راهنمایی

مهارتی	نگرشی	شناختی	قلمرو / مفاهیم	ردیف
توانایی روان‌خوانی قرآن کریم از روی مصاحف رایج		آشنایی با ویژگی‌های مهم رسم الخط مصاحف رایج	رسم الخط	۱
– توانایی ترجمهٔ کلمه به کلمه و درک معنای عبارات و آیات ساده و پرکاربرد قرآن کریم – کسب مهارت تلفظ صحیح حروف خاص عربی در عبارات نماز		آشنایی با معنای کلمات پر کاربرد قرآن کریم	کلمات پُر کاربرد	۲
	– انس و علاقه به خواندن مستمر قرآن کریم و درک معنای آیات آن – علاقه به خواندن قرآن به صورت زیبا و آهنگین – علاقه به بهره‌گیری از پیام‌های آیات قرآن کریم در زندگی	آشنایی با برخی از ویژگی‌ها و معارف قرآن کریم مانند اعجاز، جایگاه خاص قرآن در کسب معارف دینی، پیوند قرآن کریم و اهل بیت علیهم السلام	ویژگی‌ها و معارف قرآن کریم	۳

* عبارات و آیات ساده قرآن کریم عبارات و آیاتی هستند که بیشتر کلمات آن از کلمات پر کاربرد یا آشنا تشکیل شده است و از ساختار پیچیده نحوی برخوردار نیستند.

تبصره یک: کلمه آشنا کلماتی است که در زبان فارسی رایج است؛ یا ریشه و برخی از کلمات هم خانواده آن در فارسی رواج داشته و از ساخت ساده ای برخوردار است.

تبصره دو: فراگیری معنای کلمات کم کاربرد و ناآشنا ضروری نیست.

اهداف کلی درس آموزش قرآن در پایه‌های تحصیلی دوره راهنمایی

سال سوم	سال دوم	سال اول	قلو	مفاهیم	ردیف
<ul style="list-style-type: none"> – آشنایی با ویژگی‌های مهم رسم الخط مصری (عثمان طه) مصحف شریف – آشنایی با معنای تعدادی از کلمات پرکاربرد قرآن کریم – آشنایی با برخی از نکات ساده و پرکاربرد درباره ترجمه زیباتر و دقیق‌تر عبارات قرآنی – آشنایی با نمونه‌هایی از: <ul style="list-style-type: none"> (الف) اعجاز قرآن کریم (ب) پیام‌های قرآنی (ج) تأثیر قرآن بر زندگی فردی و اجتماعی مسلمانان و سایر جوامع بشری (د) جایگاه رفیع قرآن نزد اندیشمندان مسلمان و غیرمسلمان – قرآن از دیدگاه اهل بیت علیهم السلام و اهل بیت علیهم السلام از دیدگاه قرآن کریم 	<ul style="list-style-type: none"> – آشنایی با ویژگی‌های مهم رسم الخط ایرانی مصحف شریف – آشنایی با حروف عربی که در زبان فارسی یکسان تلفظ می‌شوند. – آشنایی با معنای تعدادی از کلمات پرکاربرد قرآن کریم – آشنایی با برخی از آداب ظاهری و باطنی تلاوت قرآن کریم – آشنایی با نمونه‌هایی از: <ul style="list-style-type: none"> (الف) اعجاز قرآن کریم (ب) پیام‌های قرآنی (ج) تأثیر قرآن بر زندگی فردی و اجتماعی مسلمانان و سایر جوامع بشری (د) جایگاه رفیع قرآن نزد اندیشمندان مسلمان و غیرمسلمان – قرآن از دیدگاه اهل بیت علیهم السلام و اهل بیت علیهم السلام از دیدگاه قرآن کریم 	<ul style="list-style-type: none"> – شناخت ویژگی‌های مهم رسم الخط مصحف آموزشی – آشنایی با معنای تعدادی از کلمات پرکاربرد* قرآن کریم – تشخیص کلمات ساده قرآنی هم‌خانواده و ریشه آنها – آشنایی با برخی از آداب ظاهری و باطنی تلاوت قرآن کریم – آشنایی با نمونه‌هایی از: <ul style="list-style-type: none"> (الف) اعجاز قرآن کریم (ب) پیام‌های قرآنی (ج) تأثیر قرآن بر زندگی فردی و اجتماعی مسلمانان و سایر جوامع بشری (د) جایگاه رفیع قرآن نزد اندیشمندان مسلمان و غیرمسلمان – قرآن از دیدگاه اهل بیت علیهم السلام و اهل بیت علیهم السلام از دیدگاه قرآن کریم 	<ul style="list-style-type: none"> شناختی 		۱

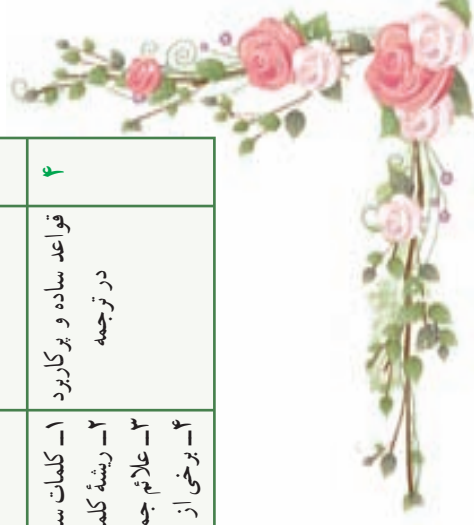
* ویژگی این کلمات پرکاربرد در جملات و توالی ذکر شده است.

اهداف درس آموزش قرآن در پایه‌های تحصیلی دوره راهنمایی

ردیف	مفاهیم	قلمرو	سال اول	سال دوم	سال سوم
۲		مهارتی	- توانایی روان خوانی ده جزء اقل قرآن کریم از روی مصحف آموزشی - توانایی معنا کردن عبارات و آیاتی از قرآن کریم که شامل کلمات پرکاربرد است، از طریق ترجمه کلمه به کلمه آنها - توانایی معنا کردن کلمات هم خانواده با بهره‌گیری از برخی قواعد ساده عربی مانند علائم جمع سالم، جمع مکسر و ...	- توانایی روان خوانی ده جزء دوم قرآن کریم از روی مصحف آموزشی - توانایی روخوانی قرآن کریم از روی مصحف شریف با رسم الخط ایرانی - توانایی نسبی تلفظ صحیح حروف عربی در عبارات و اذکار نماز - توانایی معنا کردن عبارات و آیات قرآن کریم شامل کلمات پرکاربرد، از طریق ترجمه کلمه به کلمه آنها - توانایی معنا کردن صیغه‌های پرکاربرد فعل ماضی و مضارع در قرآن، براساس آموخته‌های درس عربی	- توانایی روان خوانی قرآن کریم از روی مصحف‌های آموزشی و ایرانی - توانایی روخوانی قرآن کریم از روی مصحف شریف با رسم الخط مصری (عثمان طه) - توانایی معنا کردن عبارات و آیات قرآن کریم شامل کلمات پرکاربرد، از طریق ترجمه کلمه به کلمه آنها - توانایی تلفظ صحیح حروف عربی در عبارات و اذکار نماز - توانایی معنا کردن صیغه‌های پرکاربرد فعل امر در قرآن، براساس آموخته‌های درس عربی
۳	نگرشی		- علاقه به بزرگداشت، تکریم و احترام به قرآن کریم - علاقه به قرائت زیبا و صحیح قرآن - علاقه به رعایت آداب تلاوت قرآن کریم - علاقه به آشنایی با زندگی و خدمات برخی از قاریان، حافظان، مفسران، اندیشمندان و هنرمندان قرآنی - علاقه به درک معنای عبارات و آیات و کسب آموزه‌های قرآنی - علاقه به بهره‌مندی از آموزه‌های قرآن کریم در زندگی	- علاقه به قرائت زیبا و صحیح قرآن کریم - علاقه به فهم معنای عبارات و آیات و کسب آموزه‌های قرآنی - علاقه به رعایت آداب تلاوت قرآن کریم - علاقه به شرکت در فعالیت‌های مختلف قرآنی - علاقه به آشنایی با زندگی و خدمات برخی از قاریان، حافظان، مفسران، اندیشمندان و هنرمندان قرآنی - علاقه به بهره‌مندی از آموزه‌های قرآن کریم در زندگی	- علاقه به قرائت زیبا و صحیح قرآن کریم - علاقه به آشنایی با زندگی و خدمات برخی از قاریان، حافظان، مفسران، اندیشمندان و هنرمندان قرآنی - علاقه به استفاده از رسانه‌های قرآنی و شرکت در فعالیت‌های متنوع مراکز قرآنی - علاقه به آشنایی بیشتر با آموزه‌های قرآنی و فهم عبارات و آیات قرآن کریم - علاقه به بهره‌مندی از آموزه‌های قرآن کریم در زندگی

جدول وسعت و توالی آموزش قرآن دوره راهنمایی تحصیلی (مفاهیم اساسی)

ردیف	مفاهیم	سال اول	سال دوم	سال سوم
۱	رسم الخط قرآن	یادآوری ویژگی های رسم الخط مصحف آموزشی	ویژگی های مهم رسم الخط ایرانی	ویژگی های مهم رسم الخط مصری (عثمان طه)
۲	تلفظ حروف عربی	-	تفاوت تلفظ حروف عربی با حروف مشابه آنها در فارسی	تفاوت تلفظ حروف عربی با حروف مشابه آنها در فارسی
۳	کلمات پرکاربرد	معنای کلمات پرکاربرد که عموماً از نوع اسم هستند و بیش از ۳۰ بار در قرآن تکرار شده است.	معنای کلمات پرکاربرد که عموماً از نوع اسم و فعل هستند و بیش از ۱۵ بار در قرآن تکرار شده اند.	معنای تعدادی از کلمات پرکاربرد
۴	قواعد ساده و برکاربرد در ترجمه	۱- کلمات ساده هم خانواده ۲- ریشه کلمات ساده هم خانواده ۳- علائم جمع سالم ۴- برخی از جمع های مکسر	۱- اسم فاعل ۲- اسم مفعول ۳- صیغه مبالغه ۴- یادآوری صیغه های پرکاربرد ماضی و مضارع براساس درس عربی	نکاتی مهم برای ترجمه روان تر و زیباتر عبارات قرآنی

جدول وسعت و توالی آموزش قرآن دوره راهنمایی تحصیلی (مهارت‌های اساسی)

ردیف	مفاهیم	سال اول	سال دوم	سال سوم
۱	روان خوانی	۱- تمرین خواندن آیات به عنوان فعالیت اول در کلاس به تنهایی توسط هر دانش‌آموز ۲- تمرین و همخوانی آیات به عنوان فعالیت دوم با انتخاب دبیر در کلاس ۳- تمرین خواندن بخش‌هایی از مصحف کامل با رسم الخط آموزشی ۴- خواندن ترکیبات و عبارات بخش مفاهیم دروس	۱- تمرین خواندن آیات به عنوان فعالیت اول در کلاس به تنهایی توسط هر دانش‌آموز ۲- تمرین و همخوانی آیات به عنوان فعالیت دوم با انتخاب دبیر در کلاس ۳- تمرین خواندن بخش‌هایی از مصحف کامل با رسم الخط آموزشی و رسم الخط مصری (عشمان طه) ۴- خواندن ترکیبات و عبارات بخش مفاهیم دروس	۱- تمرین خواندن آیات به عنوان فعالیت اول در کلاس به تنهایی توسط هر دانش‌آموز ۲- تمرین و همخوانی آیات به عنوان فعالیت دوم با انتخاب دبیر در کلاس ۳- تمرین خواندن بخش‌هایی از مصحف کامل با رسم الخط آموزشی و رسم الخط مصری (عشمان طه) ۴- خواندن ترکیبات و عبارات بخش مفاهیم دروس
۲	تلفظ حروف خاص عربی در نماز	-	۱- تمرین آیات همراه با دبیر ۲- تمرین همراه با دبیر در مورد عبارات نماز	۱- تمرین آیات همراه با دبیر ۲- تمرین همراه با دبیر در مورد عبارات نماز
۳	معنا کردن ترکیبات، آیات و عبارات قرآنی	۱- شناسایی معنای واژه‌ها ۲- معنا کردن ترکیبات دو یا چند کلمه‌ای ۳- انجام دادن انواع تمرین‌های متنوع مانند تمرین‌های چند گزیندگی، درست و نادرست، تشخیصی و ... ۴- معنا کردن آیات و عبارات‌های قرآنی	۱- شناسایی معنای واژه‌ها ۲- معنا کردن ترکیبات دو یا چند کلمه‌ای ۳- انجام دادن انواع تمرین‌های متنوع مانند تمرین‌های چند گزیندگی، درست و نادرست، تشخیصی و ... ۴- معنا کردن آیات و عبارات‌های قرآنی	۱- شناسایی معنای واژه‌ها ۲- معنا کردن ترکیبات دو یا چند کلمه‌ای ۳- انجام دادن انواع تمرین‌های متنوع مانند تمرین‌های چند گزیندگی، درست و نادرست، تشخیصی و ... ۴- معنا کردن آیات و عبارات‌های قرآنی
۴	معنا کردن اسم‌های مشتق بر کاربرد و مشترک در فارسی و قرآن	۱- تمرین برای معنا کردن اسم‌های جمع سالم مذکر و مؤنث، مفرد آنها و جمع مکسر ۲- تمرین برای معنا کردن صفت تفضیلی از روی صفت مطلق	۱- یادآوری مطالب پایه قبل ۲- تمرین برای معنا کردن اسم فاعل و اسم مفعول و صیغه مبالغه با توجه به معنای مصدر آنها	۱- یادآوری مطالب پایه‌های قبل
۵	مناکردن صیغه‌های پرکاربرد فعل ماضی، مضارع و امر	-	تمرین برای معنا کردن صیغه‌های پرکاربرد فعل ماضی و مضارع	۱- یادآوری ۲- تمرین برای معنا کردن صیغه‌های پرکاربرد فعل امر

جدول وسعت و توالی آموزش قرآن دوره راهنمایی در زمینه تقویت علاقه به قرآن کریم و شناخت آن

بخشی از اهداف و محتوای برنامه آموزش قرآن در دوره راهنمایی ناظر به آشنایی با قرآن کریم است. این بخش ضمن آنکه زمینه این آشنایی را برای دانش آموزان فراهم می آورد، در تقویت علاقه دانش آموزان نسبت به قرآن کریم و انس با آن نقش دارد.

نکته قابل ذکر آنکه مطالب مطرح شده در این بخش در ارزشیابی مورد پرسش قرار نمی گیرند؛ بلکه این مطالب، فرصت پرداختن به موضوعات جالب و جذاب قرآنی را برای دانش آموزان فراهم می آورد و موجب تقویت علاقه و انس ایشان به قرآن کریم و یادگیری آن می شود.

ردیف	مفاهیم	سال اول	سال دوم	سال سوم
۱	آداب خواندن قرآن کریم	آداب ظاهری و باطنی تلاوت	آداب ظاهری و باطنی تلاوت	آداب ظاهری و باطنی تلاوت
۲	معارف قرآن و عترت	۱- برخی از پیام ها و آیات خاص قرآن کریم درباره پاداش نیکو کاران، امر به نیکی، آثار تلاوت قرآن، مجاهدت در راه خدا و دفاع مقدس، دعاهای قرآنی، توصیفات قرآن از زبان قرآن و ... ۲- ویژگی های برخی شخصیت های خوب و بد در ارتباط با قرآن ۳- قرآن از نگاه اهل بیت و اهل بیت در قرآن	۱- برخی از پیام ها و آیات خاص قرآن کریم درباره پاداش نیکو کاران، امر به نیکی، آثار تلاوت قرآن، مجاهدت در راه خدا و دفاع مقدس، دعاهای قرآن از زبان قرآن و ... ۲- ویژگی های برخی شخصیت های خوب و بد در ارتباط با قرآن ۳- قرآن از نگاه اهل بیت و اهل بیت در قرآن ۴- اعجاز قرآن ۵- شأن و منزلت پدر و مادر ۶- مقام زن در قرآن	۱- برخی از پیام ها و آیات خاص قرآن کریم پاداش نیکو کاران، امر به نیکی، آثار تلاوت قرآن، مجاهدت در راه خدا و دفاع مقدس، دعاهای قرآنی، توصیفات قرآن از زبان قرآن و ... ۲- ویژگی های برخی شخصیت های خوب و بد در ارتباط با قرآن ۳- قرآن از نگاه اهل بیت و اهل بیت در قرآن ۴- اعجاز قرآن ۵- شأن و منزلت پدر و مادر ۶- مقام زن در قرآن

۱- دفاع مقدس - ملی و فراملی - ۲- داستان و خاطرات کسانی که از قرآن کریم تأثیرات خاصی گرفته‌اند. ۳- نقش قرآن کریم در تمدن بشر	۱- دفاع مقدس - ملی و فراملی - ۲- داستان و خاطرات کسانی که از قرآن کریم تأثیرات خاصی گرفته‌اند. ۳- نقش قرآن کریم در تمدن بشر	۱- دفاع مقدس - ملی و فراملی - ۲- داستان و خاطرات کسانی که از قرآن کریم تأثیرات خاصی گرفته‌اند. ۳- نقش قرآن کریم در تمدن بشر	تأثیرگذاری قرآن بر زندگی فردی و اجتماعی
۱- هنر در خدمت قرآن ۲- حافظان، مفسران و اندیشمندان اسلامی ۳- قرآن و دانشمندان غیرمسلمان ۴- رسانه‌های آموزشی	۱- هنر در خدمت قرآن ۲- حافظان، مفسران و اندیشمندان اسلامی ۳- قرآن و دانشمندان غیرمسلمان ۴- رسانه‌های آموزشی	۱- هنر در خدمت قرآن ۲- حافظان، مفسران و اندیشمندان اسلامی ۳- قرآن و دانشمندان غیرمسلمان ۴- رسانه‌های آموزشی	اهتمام به حفظ و تکریم قرآن کریم

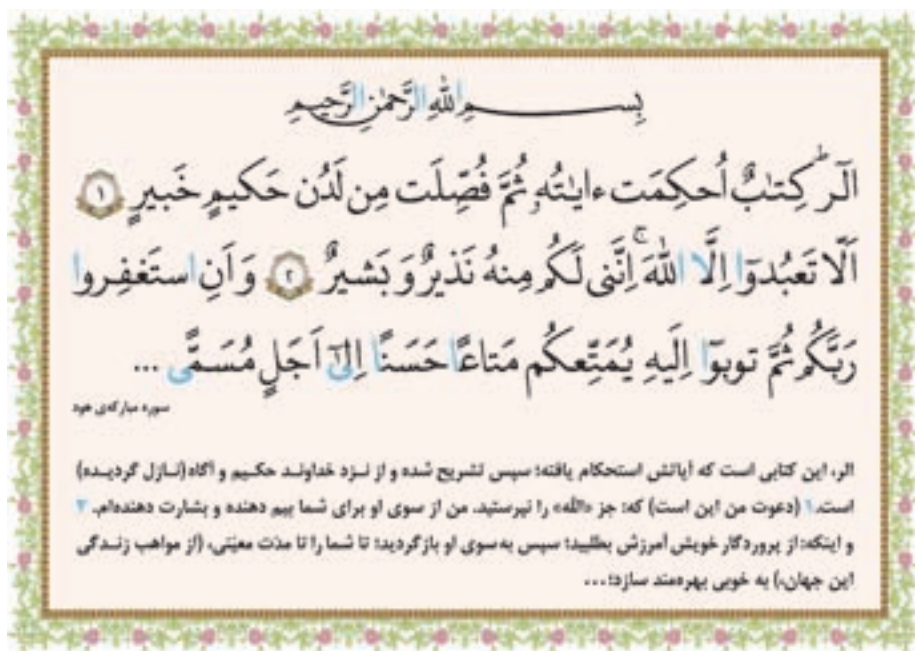
آموزش قرآن در کشورهای اسلامی

۷ فعالیت‌های یادگیری

- ۱- دو مورد از اهداف آموزش مفاهیم در حوزه شناختی پایه‌های مختلف دوره راهنمایی را با هم بررسی و مقایسه کرده و تفاوت آنها را مشخص کنید.
- ۲- دو مورد از اهداف آموزش قرائت در حوزه مهارتی پایه‌های مختلف دوره راهنمایی را با هم بررسی و مقایسه کرده و تفاوت آنها را مشخص کنید.

آموزش قرآن در کشورهای اسلامی

فصل ششم

تعریف، اهمیت و جایگاه اجزای آموزش قرآن

اهداف یادگیری: از دانشجو – دبیر انتظار می‌رود پس از مطالعه و یادگیری این فصل بتواند:

- ۱- روخوانی، روان خوانی و قرائت قرآن کریم را تعریف کند.
- ۲- ضرورت آموزش خواندن قرآن کریم را بیان کند.
- ۳- منظور از درک معنای عبارات و آیات ساده قرآن را بیان کند.
- ۴- منظور از شناخت قرآن در دوره راهنمایی را بداند.
- ۵- اهمیت و ضرورت آموزش درک معنای ترکیب‌ها و عبارت‌های ساده قرآن را در ارتباط با جامعیت آموزش قرآن توضیح دهد.

— معرفی اجزای آموزش قرآن دوره راهنمایی

— خواندن قرآن کریم

— درک معنای عبارات و آیات ساده قرآن کریم

— شناخت قرآن

— فعالیت‌های یادگیری

تعریف، اهمیت و جایگاه اجزای آموزش قرآن

مهم‌ترین پیشینه آموزش قرآن، آموزش‌های سنتی است که از دیرباز در همه جوامع اسلامی، از جمله ایران وجود داشته است. تلقی رایج از آموزش قرآن در سطح عموم مردم، توانایی روخوانی و روان‌خوانی قرآن کریم است؛ یعنی از نظر عموم مردم، برخی از صاحب‌نظران و مراکز فرهنگی سنتی در ایران، هر فردی که توانایی خواندن قرآن را داشته باشد، آموزش عمومی قرآن کریم را فراگرفته است. در برنامه آموزش قرآن در آموزش و پرورش، هدف آموزش قرآن در دوره ابتدایی، راهنمایی و متوسطه، دستیابی دانش‌آموزان به سواد قرآنی است. به‌طور ساده کسی از سواد قرآنی برخوردار است که قرآن کریم را راحت و روان می‌خواند؛ معنای عبارات و آیات ساده و پرکاربرد قرآن را می‌فهمد؛ با پیام‌های زندگی ساز آن، که موجب سعادت دنیا و آخرت است، آشناست و بالاخره تمام این مهارت‌ها و دانش‌ها را ضمن انس با قرآن کریم، یعنی خواندن روزانه و مستمر آن، حفظ کرده و به تدریج ارتقا می‌بخشد. به عبارت دیگر سواد قرآنی، دانش و مهارت پایه و اولیه برای بهره‌گیری مادام‌العمر از قرآن کریم است.

به همین منظور در برنامه آموزش قرآن، جامعیت این آموزش از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. آموزش جامع قرآن، فرایندی است برای دستیابی به توانایی خواندن قرآن کریم، درک معنای آیات، تدبیر در آیات و علاقه به بهره‌مندی مستمر از هدایت الهی به منظور انس با قرآن کریم و تقویت ایمان و عمل صالح.

اینک با توجه به تعریف آموزش جامع قرآن کریم، به تعریف اجزای آموزش قرآن و بیان ضرورت و اهمیت هریک از آنها می‌پردازیم.

مهم‌ترین اجزای آموزش قرآن در دوره راهنمایی عبارت است از: خواندن قرآن کریم و درک معنای عبارات و آیات ساده قرآن که به ترتیب تعریف، ضرورت و اهمیت هریک خواهد آمد.

معرفی اجزای آموزش قرآن دوره راهنمایی

خواندن قرآن کریم

الف) تعریف خواندن قرآن

خواندن قرآن دارای مراحل و سطوح مختلفی از مقدماتی تا عالی به شرح زیر است.*

۱- **روخوانی:** روخوانی عبارت است از خواندن عبارات و آیات قرآن کریم به صورت شمرده و آرام. روخوانی، از بخش خوانی شروع می شود. در این مرحله، دانش آموز می تواند کلمات و عبارات را به صورت بخش بخش بخواند. چنان که می دانید در بخش خوانی، وجود اندکی مکث در بین بخش ها طبیعی است، اما به تدریج خواندن به شکل عادی نزدیک می شود و کلمات و عبارات به صورت شمرده و بدون مکث در بین بخش ها خوانده می شوند.

قابل ذکر است فردی به مهارت روخوانی دست یافته است که بتواند عموم آیات قرآن کریم را به شیوه فوق بخواند.

ویژگی مهم مهارت روخوانی عبارت است از اینکه فرد بتواند عموم آیات قرآن را آرام و شمرده بخواند. به این ترتیب، معنا ندارد که گفته شود فردی توانایی روخوانی مثلاً جزء سی ام قرآن یا سوره یس و یا الرحمن را به دست آورده است.

۲- **روان خوانی:** خواندن عبارات و آیات قرآن کریم به صورت روان و با سرعت معمولی را روان خوانی می گویند. یکی از تفاوت های مهم مهارت روخوانی و روان خوانی قرآن که وجه تمایز این دو را به خوبی نشان می دهد آن است که با توجه به تعریف روخوانی، انتظار می رود زمانی که گفته می شود فردی مهارت روخوانی قرآن را دارد یعنی باید بتواند همه قرآن کریم را هرچند شمرده و آرام بخواند از این رو پذیرفتنی نیست که گفته شد فردی مثلاً توانایی روخوانی سوره بقره و نه تمام قرآن را

* تعاریف دیگری نیز از مراحل و مهارت های خواندن قرآن ارائه شده است. مراحل و تعاریف موردنظر این برنامه در این قسمت

بیان شده است.

داراست. اما برعکس ممکن است فردی سورة بقره یا سورة دیگری را به علت کثرت خواندن بتواند روان بخواند اما توانایی خواندن روان کل قرآن را نداشته باشد.

۳- قرائت: قرائت در اصطلاح رایج، خواندن زیبا و آهنگین قرآن کریم است. از قرائت قرآن در دوره‌های مختلف تحصیلی، همین تعریف مصطلح، مورد نظر است. در نتیجه هرگاه قرائت قرآن گفته می‌شود منظور خواندن به صورت زیبا و آهنگین است. خواندن زیبای قرآن کریم با صوت خوش، علاوه بر مهارت‌های روخوانی و روان‌خوانی شامل این مهارت‌ها نیز می‌شود.

الف) تلفظ صحیح حروف خاص عربی: یعنی حروفی که در فارسی یکسان تلفظ می‌شود، ولی در عربی و قرآن هر کدام شیوه تلفظ خاص خود را دارند. این حروف عبارت‌اند از:

ح ← ه ع ← أ ط ← ت غ ← ق ث ← ص س ذ، ظ، ض ← ز

ب) حرکات کوتاه و کشیده: یعنی کوتاه خواندن حرکات کوتاه و کشیده خواندن حرکات کشیده (حروف مدی) و پرهیز از کشش حرکات کوتاه و یا کوتاه کردن حرکات کشیده.

ج) احکام تجویدی: یعنی فصیح و زیبا تلفظ کردن حروف، حرکات و ترکیبات آنها. این احکام عبارت‌اند از:

فصاحت تلفظ و حرکات، استعلا و استفال، تفخیم و ترقیق، مدّ و غنّه، قلقله و عدم قلقله، اظهار، ادغام، اخفا و ابدال و ...

د) وقف و ابتدا: یعنی منظم و شمرده خواندن آیات، ابتدا کردن از محل مناسب و وقف کردن بر جای مناسب. معمولاً محل مناسب برای وقف و ابتدا، آخر و اوّل هر جمله و یا آیه است.

ه) صوت و لحن: منظور از صوت، تناسب زیر و بم صدا، حجم صدا، سرعت مناسب قرائت و ... است؛ و منظور از لحن قرائت به لهجه فصیح عربی و زیبایی قرائت به وسیله تنوع آهنگ، ردیف و ... متناسب با آیات قرآن کریم است.

تذکر مهم: کسب مهارت‌های مربوط به قرائت قرآن (تجوید) از اهداف خاص آموزش قرآن در دوره‌های مختلف تحصیلی نیست؛ اما دانش آموزان به‌طور غیر مستقیم و با الگوگیری از دبیر، لوح فشرده یا نوار آموزشی، به‌طور نسبی این مهارت را کسب کنند.

ب) ضرورت و اهمیت آموزش روخوانی و روان‌خوانی قرآن کریم

توانایی خواندن قرآن کریم، راه ورود به بهره‌گیری از آموزه‌های ارزشمند و ژرف آخرین کتاب آسمانی است. از این‌رو، معمولاً آموزش قرآن از آموزش خواندن آن آغاز می‌شود. اولین مرحله

آموزش خواندن، آموزش روخوانی قرآن کریم است. این آموزش مهم‌ترین بخش آموزش قرآن در دوره ابتدایی را شامل می‌شود و انتظار می‌رود دانش‌آموزان حداقل با توانایی روخوانی قرآن کریم به دوره راهنمایی راه یابند. از این رو، در دوره راهنمایی در بخش آموزش خواندن قرآن عمدتاً به آموزش روان‌خوانی و قرائت قرآن پرداخته می‌شود.

ج) ضرورت و اهمیت آموزش قرائت قرآن کریم

۱- زیبایی‌های ظاهری قرآن کریم چه از نظر متن و اثر منحصراً به فردش و چه از نظر سبک و روش قرائت و آهنگ کلام، روشن‌ترین وجه اعجاز این متن آسمانی است. این زیبایی ظاهری وقتی به زیور صدای خوش آراسته شود، از جذبه آسمانی و الهی ویژه‌ای برخوردار است؛ حتی کسانی که مفهوم کلام و متن را درک نمی‌کنند نیز تحت تأثیر شگفت‌انگیز آن قرار می‌گیرند در این مورد وقایع بسیار جالب و شگفتی نقل شده است که برای دانستن آنها می‌توانید به کتاب‌های مربوط مراجعه کنید. از این رو، استفاده از قرائت‌های زیبا در آموزش قرآن موجب حفظ و لذت دانش‌آموزان از قرائت قرآن و علاقه بیشتر آنان به این درس می‌شود.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌فرماید :

«لِكُلِّ شَيْءٍ حِلْيَةٌ وَحِلْيَةُ الْقُرْآنِ الصَّوْتُ الْحَسَنُ»*

۲- خواندن هر متن باید به همان گونه‌ای باشد که اهل آن زبان، آن متن را می‌خوانند؛ زیرا اولاً، حالات طبیعی و اولیه تکلم هر زبانی، چنین اقتضایی دارد؛ ثانیاً، گاهی ادای نادرست حروف و الفاظ ممکن است موجب اختلال در فهم کلام یا تغییر در معنا شود. از این رو، در آموزش هر زبانی، قرائت و تکلم به شیوه اهل آن زبان، مورد نظر و توجه است. هرچند که ممکن است تکلم به زبان غیرمادری همیشه تفاوت‌هایی با تکلم اهل آن زبان داشته باشد، ولی سعی بر آن است که فراگیر بتواند به تدریج زبانی را که آموزش می‌بیند، مانند اهل همان زبان تکلم کند.

این موضوع در روایتی از امام صادق (ع) تأکید شده است که می‌فرماید :

«اقْرَأُوا الْقُرْآنَ بَعَرَبِيَّتِهِ»*

* اصول کافی، ج ۴، ص ۴۱۹.

۳- دوران کودکی و نوجوانی، مناسب‌ترین زمان برای الگوگیری و شکل‌گیری دستگاه تکلم است. هر چه از این دوران فاصله بگیریم، فراگیری لحن و اصوات مختلف زبان‌های غیرمادری مشکل‌تر می‌شود. از این رو، توجه به قرائت صحیح و زیبای قرآن از آغاز آموزش، ضروری است.

تذکر مهم: با توجه به نکات فوق، هرچند که آموزش قرائت قرآن امری مفید و ضروری است؛ اما اولاً، کسب این مهارت نسبت به مهارت روان خوانی قرآن کریم در اولویت بعدی است؛ ثانیاً، در آموزش این مهارت حتماً باید نکاتی را مورد توجه قرار داد. این نکات در بخش روش تدریس این کتاب آمده است.

درک معنای عبارات و آیات ساده قرآن کریم (مفاهیم)

تعریف: درک معنای عبارات و آیات قرآن کریم که گاهی از آن به آموزش مفاهیم تعبیر می‌شود، تعریف و معنای روشنی دارد. هر عبارت که در قرآن کریم بکار رفته، دارای یک معنای اولیه است. درک این معنا اولین گام به سوی دریافت مطالب، آموزه‌ها و معارف قرآن کریم است. قابل ذکر است هر کجا در برنامه آموزش قرآن سخن از مفاهیم به میان آید منظور درک معنای اولیه یک عبارت قرآنی است و نه مطالب مربوط به علوم و معارف قرآن کریم. بدیهی است لازمه دریافت مطالب و معارف قرآن کریم، دریافت معنای عبارات و آیات شریفه است.

تفاوت «مفاهیم» با «ترجمه»: گرچه منظور از مفاهیم، به نوعی همان ترجمه است، ولی آنچه از مفاهیم موردنظر است، با ترجمه به معنای رایج آن تفاوت‌هایی دارد که در اینجا به مهم‌ترین آنها اشاره می‌شود.

۱- درک معنای اولیه یک عبارات، مقدم بر ترجمه است. معمولاً پیش از ترجمه یک یا چند عبارت، مفهوم آن، درک شده و سپس به زبان دوم ترجمه می‌شود. اگر ترجمه‌های متفاوت قرآن کریم را با یکدیگر مقایسه کنیم، متوجه می‌شویم که در بیشتر آیات، مفاهیمی که مترجمان درک کرده‌اند، یکسان یا بسیار نزدیک به هم‌اند ولی ترجمه‌های آنها با یکدیگر متفاوت است؛ زیرا هر مترجم برای بیان مفهومی که درک کرده است، لغات خاصی را به خدمت می‌گیرد و با توجه به میزان تسلطی که به زبان دوم (مقصد) دارد و برخی دلایل دیگر، ساختار خاصی را برمی‌گزیند، اما در بحث آموزش مفاهیم،

اولین معنایی که از یک عبارت درک می‌شود، موردنظر است. این معنا معمولاً به صورت تحت اللفظی (کلمه به کلمه) بیان می‌گردد.

۲- در ترجمه به معنای رایج آن، انتظار می‌رود مترجم با تسلط کاملی که به زبان اول (مثلاً قرآن کریم) و زبان دوم (مثلاً فارسی) دارد، تا حدّ ممکن ظرایف و لطایف یک عبارت را در ترجمه لحاظ کند؛ هرچند که این امر نه تنها درباره قرآن که کلام الهی و مافوق بشر است؛ بلکه در ترجمه متون ادبی نیز به طور کامل عملی نیست. به هر حال، این وظیفه مترجم است که در این زمینه تا آنجا که می‌تواند، تلاش کند. ممکن است این سؤال پیش آید ترجمه قرآن که یک کار بسیار فنی، دقیق و نیازمند توانایی خاص علمی و ادبی است، چگونه برای دانش‌آموزان دوره راهنمایی قابل دستیابی است. پاسخ این است که اولاً آموزش مفاهیم به منزله دستیابی به مفهوم و معنای اولیه عبارات قرآنی است که عمده‌تاً از راه ترجمه تحت اللفظی میسر می‌شود و در چنین ترجمه‌ای، ظرایف و لطایف و زیبایی‌های ادبی موردنظر نیست. ثانیاً در این آموزش، تأکید اصلی بر معنا کردن آن دسته از آیات و عبارات قرآن است که عموماً ساختار ساده نحوی و نیز کلمات ساده و پرکاربرد دارند.

بیان این نکته در اینجا مفید است که گفته شود قرآن کریم تقریباً ۷۸,۰۰۰ کلمه دارد. این تعداد کلمات، از حدود ۱۱,۰۰۰ کلمه غیرتکراری تشکیل می‌شود که هر کلمه از آن، حداقل یک بار در قرآن به کار رفته است. نکته قابل توجه اینکه کمتر از ۱۰۰۰ کلمه از این یازده هزار کلمه حدود ۷۰ درصد کل قرآن را تشکیل می‌دهند؛ یعنی، با آموختن معنای این کلمات، قرآن آموز به طور متوسط، می‌تواند معنای بیش از دو سوم کلمات هر صفحه از قرآن کریم را درک کند. البته مطلب یاد شده به این معنا نیست که او می‌تواند به طور متوسط بیش از دو سوم آیات و عبارات قرآن را معنا کند - چون می‌دانیم برای معنا کردن یک عبارت یا یک جمله، به دانستن مطالبی بیش از معنای کلمات نیاز داریم - ولی پرواضح است که اولاً، درک معنای این حجم از کلمات به کار رفته در قرآن بسیار شوق برانگیز است؛ و ثانیاً، با روشی که در ضمن آن، این تعداد کلمه آموزش داده می‌شود، قرآن آموز با نکات مهمی در زمینه معنا کردن عبارات و آیات نیز آشنا می‌شود و به این وسیله می‌تواند حداقل نیمی از عبارات و آیات قرآن کریم را معنا کند.

پس در اینجا منظور از آموزش مفاهیم - در سطح آموزش عمومی و به عنوان سواد قرآنی - دستیابی به درک معنای حدود ۷۰ درصد کلمات کل قرآن کریم است که توانایی معنا کردن حداقل نیمی از عبارات و آیات قرآن کریم را برای قرآن آموز به ارمغان می‌آورد.

شایان ذکر است که کلمات و عباراتی که در قرآن کریم بیشتر ذکر شده‌اند؛ اولاً، از ساختار

ساده‌تری برخوردارند؛ ثانیاً، به دلیل تکرار زیاد، مهم‌ترین بخش معارف اساسی قرآن را شامل می‌شوند؛ به عبارت دیگر، سازماندهی آموزش مفاهیم براساس لغات پرکاربرد، به‌طور غیرمستقیم، آموزش معارف اساسی قرآن را نیز شامل می‌شود و قرآن آموز می‌تواند معارف اساسی دین را به‌طور مستقیم از قرآن دریافت کند که این موضوع بسیار مهم و ارزشمند است.

اهمیت و ضرورت آموزش مفاهیم: در اهمیت و جایگاه یگانه قرآن کریم سخنی نیست؛ زیرا قرآن کریم، آخرین و تنها کتاب الهی است که به دور از هرگونه تغییر و تحریف و در صیانت و سلامت کامل، تا ابد برای همه انسان‌ها نور و هدایت و برای مؤمنان موعظه، شفا و رحمت دربردارد؛^۱ اما سخن این است که آیا عموم مردم – حتی غیرمسلمانان و غیرعرب‌زبانان – راهی به استفاده از این رحمت بیکران الهی دارند؟ پاسخ با قاطعیت تمام مثبت است و اگر جز این بود، عظمت و اعجاز این کتاب الهی مورد تردید قرار می‌گرفت؛ در حالی که هرگز چنین نیست. شاید به سبب عظمت و عمق بی‌پایان قرآن، دستیابی به معارف و حقایق آن بسیار دور و مشکل به نظر می‌آید، اما عظمت و اعجاز قرآن در این است که همچون سایر آیات الهی که هستی‌آکنده از آنهاست، ظاهر و باطن دارد. ظاهر آن چون آفتاب تابان و آب زلال و نسیم روح بخش، همه انسان‌ها را حیات، طراوت و امید می‌بخشد و از سوی دیگر، ژرفای آن پایان‌ناپذیر است. معصومین علیهم السلام در روایات خود، به زیبایی برای قرآن چهار رتبه بیان کرده‌اند: «عبارات» برای عموم مردم، «اشارات» برای گروه خاصی از مردم (شاید افراد متخصص و دانشمندان)، «لطائف» برای اولیا و «حقایق» برای انبیا.^۲

متن روایت از حضرت امام حسین و حضرت امام جعفر صادق علیهم السلام این‌گونه نقل شده است:

کتاب الله عزوجل علی اربعة اشياء؛

على العبارة والاشارة و اللطائف والحقائق؛

فالعبرة للعوام والاشارة للخواص واللطائف للاولياء والحقائق للانباء^۳

آموزش مفاهیم بر آن است که عموم مردم را به سوی درک عبارات قرآن کریم رهنمون شود. به‌طور خلاصه، ضرورت و فایده آموزش مفاهیم را به عنوان جزئی از آموزش عمومی قرآن، می‌توان به این ترتیب برشمرد:

۱- یونس: ۵۷.

۲- برای آشنایی بیشتر با این موضوع به پیوست شماره یک (سواد قرآنی چیست؟) مراجعه کنید.

۳- بحارالانوار، ج ۹۲، ص ۲۰ روایت ۱۸ و ص ۱۰۳، روایت ۸۱.

۱- با توجه به تأکيدات بسيار دو منبع مهم دينی - يعنی قرآن و سنت - همهٔ مردم بايد توانايی درک معنای اولیة عبارات و آیات قرآن را داشته باشند.

۲- آموزش و يادگيري در صورتی جذاب و برانگيزنده است که طبيعی و معنادار باشد. يادگيري قرآن کریم هرچند به خودی خود ارزشمند و جاذبه‌های بسيار دارد، ولی اگر برای مدتی طولانی فراگیر از درک و معنای آن عاجز باشد، به تداوم و تأثیر آن نمی‌توان امید بست. بی‌جهت نیست که بسیاری از مريان و دبيران آموزش قرآن، بر این باورند که دانش‌آموزان معمولاً آموزش قرآن را با علاقه شروع می‌کنند، ولی پس از مدتی نه چندان طولانی، این علاقه و انگیزه کاهش می‌یابد. علاقهٔ اولیه، محصول فرهنگ خانواده و جامعه است که به قرآن و آموزش آن اهمیت می‌دهد، ولی اگر فرایند آموزش به شکلی طبيعی، معنادار و جذاب طی نشود، علاقهٔ اولیه رو به کاستی می‌گذارد.

۳- آموزش مفاهيم در کنار آموزش قرائت - که در واقع روی دیگر سکه در آموزش قرآن است - موجب تنوع در آموزش می‌شود و کلاس درس را از یک نواختی و کسالت خارج می‌کند. تذکر این نکته در اینجا مفید است که مکمل بودن قرائت و مفاهيم نسبت به یکدیگر، همیشه بايد مورد توجه دبيران محترم باشد و تا حد ممکن، از کاربرد روش‌هایی که به نوعی این دو امر را از یکدیگر جدا می‌کنند، پرهیز شود؛ بر این اساس، به کارگيري شیوه‌هایی که لازم و ملزوم بودن این دو بخش آموزش را بهتر نشان می‌دهد، مفید و ضروری است.

شناخت قرآن

از آنجا که انس با قرآن کریم و علاقه‌مندی به يادگيري آن، هم در سواد قرآنی و هم در اهداف آموزش قرآن دورهٔ راهنمایی لحاظ شده است، بايد برای دستیابی به این هدف مهم، از مطالب و شیوه‌های متنوع و جذاب بهره برد. آموزش قرائت و مفاهيم قرآن در دستیابی به هدف یاد شده نقش مهمی دارد، ولی انس با قرآن کریم و علاقه‌مندی به يادگيري آن، نیازمند تلاش بیشتری است. به این منظور، علاوه بر برنامهٔ خاصی که برای آموزش قرائت و مفاهيم قرآن پیش‌بینی شده و در بخش‌های آیندهٔ همین کتاب با آن آشنا می‌شوید، در دروس کتاب‌های آموزش قرآن، مطالب

متنوع و جذابی درباره قرآن کریم ارائه شده است. در این مباحث، سعی بر آن است که با ارائه اطلاعات گوناگون، دانش آموزان با جایگاه منحصر به فرد قرآن کریم در اسلام و نقش آن در هدایت و اصلاح جوامع بشری آشنا شوند. دانش آموزان با مطالعه این مطالب می آموزند که در طول تاریخ اسلام، همه مسلمانان اعم از دانشمندان، هنرمندان و عامه مردم، چگونه در کشف و گسترش معارف، علوم و زیبایی های قرآن اهتمام داشته اند و در این راه چه آثار علمی و هنری ماندگاری از خود به جای گذاشته اند.

این مجموعه که از آن به عنوان «مجله قرآنی» می توان نام برد، موجب شناختی جدیدتر و عمیق تر از قرآن می شود و این شناخت، نگرش و رفتاری جدید نسبت به قرآن کریم را برمی انگیزد. به این موضوعات متناسب با آیات مندرج در دروس، در بخش «شناخت قرآن» توجه شده است.

آشنایی با برخی از آیات خاص قرآن کریم، برخی معارف ارزشمند قرآن، قرآن در کلام معصومین علیهم السلام و جایگاه ایشان در قرآن، اهتمام مسلمانان در حفظ و توسعه فرهنگ قرآن با خلق آثار ارزشمند علمی و هنری در طول تاریخ، برخی از شکل های اعجاز قرآن، قرآن در نگاه و کلام اندیشمندان غیرمسلمان، تأثیرات ژرف قرآن بر زندگی فردی و اجتماعی مسلمانان آمده است. باید اشاره شود که همه این مطالب در قالب داستان، شعر، خاطره، مصاحبه، گزارش و ... ارائه شده است.

نکته ها

۱- تأکید بر درک معنای عبارات و آیات ساده قرآن کریم در سواد قرآنی، به معنای آن نیست که خواندن قرآن کریم به شیوه رایج در جامعه ما - که متأسفانه عموماً بدون درک معناست - هیچ گونه فایده ای ندارد؛ هرگز چنین نیست. نه تنها چنین خواندنی دارای پاداش و ثواب معنوی است و تأثیرات تربیتی در پی دارد؛ بلکه همان طور که در روایات آمده، حتی «نظر» در مصحف شریف عبادت است. این امر درست و بر حق است، اما به این معنا نیست که حداقل بهره مندی مسلمانان از پیام جاودانه هدایت الهی، باید چنین باشد یا قرآن کریم برای آن نازل شده است که ما با نظر کردن در آن، پاداش ببریم و عبادت کنیم. قرآن کریم، کتاب هدایت است و برای تذکر، تفکر و دستیابی به حیات حقیقی در قالب کلام قابل درک برای بشر نازل شده است؛ باید درک شود و حتی فهم و درک اولیه آن کافی نیست؛ بلکه باید در آن تدبّر و تفکر شود تا منشأ عمل گردد.

۲- ممکن است پرسیده شود «مگر درک معنای عبارات با ترجمه آن تفاوت دارد» و مگر نه این است که خواندن ترجمه قرآن، ما را از درک معنای عبارات و آیات بی نیاز می سازد.

در پاسخ به بخش اول این پرسش، می گویم که ترجمه یک عبارت یا متن می تواند کاری کامل تر و فنی تر از درک اولیه معنای آن باشد؛ مترجمان معمولاً از یک عبارت ساده، درک یکسان و نزدیک به هم دارند، ولی یکی از دلایل متفاوت بودن ترجمه ایشان و ضعیف و قوی بودن آن، به علت میزان تسلط آنها به زبان مبدأ و مقصد است. درک معنای یک عبارت یا متن، هم ساده تر و هم مقدم بر ترجمه اصطلاحی آن است؛ از این رو، آنچه در سواد قرآنی لحاظ شده، درک معنای عبارات ساده قرآن است تا برای عموم افراد جامعه دست یافتنی باشد، اما اینکه چرا خواندن ترجمه قرآن ما را از درک مستقیم معنای قرآن بی نیاز نمی کند، دلایل زیادی دارد که در زیر، به برخی از آنها اشاره می شود.

الف) هیچ ترجمه ای جایگزین قرآن نمی شود. مقایسه اندکی میان ترجمه های سده های اولیه هجری با ترجمه های امروزی می تواند این امر را به خوبی نشان دهد. به راستی اگر به جای قرآن، آن ترجمه ها در میان مسلمانان غیر عرب زبان رایج می شد، امروز ما چه حظی از کلام الهی داشتیم؟ همین جا تذکر این نکته مناسب است که متأسفانه چند سالی است برخی ناشران به نشر ترجمه قرآن بدون متن آن اقدام کرده اند. همان طور که دیگران خطا بودن این امر را متذکر شده اند، ما نیز بر اشتباه بودن آن تأکید داریم و تداوم آن را به هر علت، یک اشتباه بزرگ تاریخی می دانیم. این نکته نیز گفتنی است که اگر عطش نسل امروز به دانستن محتوای قرآن کریم به شیوه ای صحیح پاسخ داده نشود، زمینه برای راه حل های جبرانی ناصحیح فراهم می آید.

ب) آموزش و یادگیری باید قابل تعمیم باشد؛ در غیر این صورت، آموزش نیست. بدیهی است باید روش های سوادآموزی قرآن – چه در دستیابی به مهارت خواندن و چه درک معنا – به نحوی باشد که به وسیله آنها در حداقل زمان آموزش و تمرین، بتوان به حداکثر بازدهی دست یافت. بحمدالله، امروز برای آموزش مفاهیم قرآن متون آموزشی مناسب با روش های خوب و در دسترس عموم مردم تهیه و تدوین شده است و افراد می توانند با فراگیری معنای تعدادی از لغات پرکاربرد قرآن و آشنایی با روش های ساده معنا کردن عبارات و آیات قرآن، حجم قابل توجهی از کل قرآن کریم را معنا کنند. آیا این گونه آموزش و یادگیری مؤثرتر و بهتر است یا این که فرد برای درک ساده ترین عبارات قرآنی به ترجمه نیازمند می باشد؟

پ) بسیاری از آیات و روایات – که برخی از آنها در بند دوم و سوم بخش اول این نوشتار آمده است – مردم را به ارتباط مستقیم با کلام الهی دعوت می کنند. این ارتباط مستقیم علاوه بر اینکه

بهره‌گیری از کلام الهی را میسر می‌سازد، می‌تواند زمینه‌ساز بسیاری فواید جانبی دیگر مانند وحدت زبان مسلمانان و درک بیشتر و نزدیک‌تر آنها از یکدیگر و ... نیز باشد. حداقل این توانایی را می‌توان از طریق سواد قرآنی برای عموم مسلمانان جهان فراهم کرد.

۳- درک معنای عبارات و آیات قرآن کریم، مدخل تدبیر در آنها و بهره‌گیری مستقیم از هدایت الهی است. ممکن است پرسیده شود که آیا عموم مردم می‌توانند چنین کاری را انجام دهند و نیز بهره‌گیری از روایات معصومین علیهم السلام در درک و تفسیر قرآن کریم چه جایگاهی دارد.

در پاسخ به این سؤال‌ها باید بگوییم که تفکیک‌ناپذیری قرآن کریم و عترت پاک پیامبر اکرم علیهم السلام به این معنا نیست که قرآن کریم در حجیت خود ناکافی است. آری، تبیین آیات و تفصیل و تفسیر ظرایف و حقایق آن - همان‌طور که خود قرآن فرموده است - بر عهدهٔ پیامبر اکرم و به تبع ایشان، خاندان پاک او - یعنی امامان معصوم علیهم السلام است، ولی هرکس از هر دین و آیین و هر سنت و فرهنگی، اگر به قرآن کریم مراجعه کند و زبان آن را بفهمد، به کلیات و محکومات این کتاب آسمانی که اساس هدایت است، دست می‌یابد. درست به همین علت است که قرآن، خود را برای عموم مردم (نه فقط مسلمان، مؤمنان و...) هدایت می‌داند و درست به همین معناست که اقتضای اولیهٔ قرآن برای انسان‌های معمولی که فطرتی پاک دارند، هدایت است و هر انسانی که از کفر، ظلم و فسق به دور باشد، با مراجعه به قرآن کریم بر هدایت و تقوای فطری خود می‌افزاید.

۴- پرسیده می‌شود: «اگر عموم مردم به تدریج به فهم و درک قرآن کریم نزدیک شوند، زمینهٔ تفسیر به رأی و برداشت‌های ناصحیح از قرآن کریم توسعه نمی‌یابد؟»

در پاسخ می‌گوییم: اولاً، اگر به راستی چنین امری موجب تفسیر به رأی شود، چرا قرآن کریم در بسیاری از آیات خود، عموم مردم را به قرائت - که قطعاً همراه با درک معناست - و نیز به تدبیر و تفکر دعوت می‌کند؟ اگر مراجعه و مؤانست با قرآن کریم و تدبیر در آیات عموماً به تفسیر به رأی منجر شود، بهره‌مندی از این کتاب مقدس با مشکل جدی همراه خواهد شد؛ درحالی که چنین نیست.

ثانیاً، تفسیر به رأی مربوط به صاحبان رأی است؛ درحالی که عامهٔ مردم در مسائل مختلف اعتقادی، اخلاقی، اجتماعی، فقهی و...، اصلاً رأی و نظر - به معنای خاص و اصطلاحی آن - ندارند تا دچار تفسیر به رأی شوند. از این رو، استفادهٔ آنها در موضوعات عمومی اعتقادی، اخلاقی، تربیتی و اجتماعی نه تنها بدون اشکال بلکه کاملاً ضروری و مفید است. در این مورد، توجه به این کلام و نظر حضرت امام خمینی (ره) مناسب و جالب است.

« تفکر و تدبر در آیات شریفه را با تفسیر به رأی - که ممنوع است - اشتباه نموده اند و به واسطه این رأی فاسد و عقیده باطله، قرآن شریف را از جمیع فنون استفاده عاری نموده و آن را به کلی مهجور نموده اند؛ در صورتی که استفادات اخلاقی و ایمانی و عرفانی به هیچ وجه مربوط به تفسیر نیست تا تفسیر به رأی باشد.^۱ »

۵- نگاه جامع به سواد قرآنی می‌طلبد که متون جدیدی که همه مهارت‌های موردنظر در آنها فراهم آمده باشد، به ویژه برای بزرگسالان، تدوین شود ولی از آنجا که جامعه ما در دستیابی به برخی از اجزای سواد قرآنی یا آغاز آموزش عمومی قرآن به شیوه‌های خاص و متداول، تجاری دارد، نکته مهم، دستیابی به تمامی اجزای سواد قرآنی در پایان آموزش عمومی قرآن است؛ هرچند که مسیر و راه دستیابی به این توانایی با توجه به تجارب مختلف آموزش قرآن در کشور، متنوع و متفاوت باشد.

۶- علت و ضرورت وجود ضلع سوم در مثلث سواد قرآنی، علاوه بر آنچه در قرآن کریم و روایات معصومین علیهم السلام درباره قرائت مستمر و روزانه قرآن و انس با آن آمده است، این است که اگر دو ضلع دیگر پس از تحقق، بخواهند باقی بمانند و قرآن آموز، سواد قرآنی کسب شده را حفظ کند، گریزی از ایجاد ضلع سوم نیست. در نتیجه، باید سواد قرآنی علاوه بر دانش و مهارت، زمینه انس با قرآن کریم و علاقه به یادگیری آن را نیز فراهم آورد. به عنوان پیشنهاد، کسی را که به طور روزانه و مستمر - به میزانی که خودش مقرر کرده است - قرآن بخواند و در آنچه می‌خواند دقت کند تا معنای عبارات و آیات ساده آنها را درک کند، می‌توان از حداقل انس با قرآن بهره‌مند دانست. این تلاش حتی اگر از نظر کمیت، قابل توجه نباشد؛ اولاً، مفید و مؤثر است و ثانیاً، بقای مهارت‌های به دست آمده از سواد قرآنی را تضمین می‌کند.

۱- قرآن، کتاب هدایت؛ تبیان، دفتر سیزدهم، صفحه ۱۶۹.

تذکر این نکته ضروری است که جامعه ما به شدت به نهضت قرآن آموزی نیازمند است – و چه بهتر که نهضت سوادآموزی قرآن موردنظر باشد – ولی همپای آن به نهضت قرآن خوانی در جامعه بیشتر نیازمندیم.

بدیهی است که این حداقل انس با قرآن کریم می‌تواند زمینه‌ساز کسب مدارج کامل‌تر و بالاتر شود و هرکس با توجه به زمینه‌ها، علایق و توانایی‌های خویش به تدریج در راه مؤانست و نزدیکی با قرآن کریم و درک آن، گام‌های بلندتری بردارد.

✓ فعالیت یادگیری

با مراجعه به کتاب معجم* پنج کلمه که هر کدام بیش از ۵۰ بار در قرآن به کار رفته است را استخراج کرده و بررسی کنید آیا این کلمات در دوره راهنمایی در درس قرآن آموزش داده شده است؟

* منظور کتاب المَعْجَمُ الْمُفَهَّرُ لِأَلْفَاظِ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ، تألیف محمد فؤاد عبدالباقی است. در این کتاب، کلمات قرآن براساس ریشه آنها به صورت الفبایی و آیاتی که این کلمات به آنها به کار رفته، فهرست شده است. به این ترتیب می‌توان با مراجعه به این کتاب، تعداد کاربرد هر کلمه در قرآن و آیات مربوط به آنها را شناسایی کرد.